המדרשה לדמוקרסיה ולשלום
كلية للديمقراطية والسلام
The Adam Institute for Democracy & Peace
אדם
Adam,ובם
In Memory of Emil Grunzweig
על־יטם אמ״ל בייבמרה على اسم اعجل.نرونسهاليغ

מהי זכות?

והקשר שבין זכויות, רצונות, צרכים וחובות

תכנית חינוכית ליום זכויות הילד והילדה

20 בנובמבר

תכנית בסדרה "מועדים לאזרח ולאזרחית"
למידת ערכים דמוקרטיים דרך מועדים בלוח
השנה הבינלאומי והאזרחי

מהי זכות?

והקשר זכויות, רצונות, צרכים וחובות

תוכנית ליום זכויות הילד והילדה הבינלאומי 20 בנובמבר

פיתוח וכתיבת התוכנית:

ד"ר אוקי מרושק-קלארמן, ניבי שנער זמיר, יוסי מיכל, תמר גרידינגר

עריכה:

יולנדה גרינהוט

מהדורה ראשונה: נובמבר 2016,

מהדורה מעודכנת: נובמבר 2026, חשוון תשפ"ז ©

◆

תכנית זו היא חלק מסדרת תוכניות שפיתחה מדרשת אדם בשם "**מועדים לאזרח ולאזרחית**", המציעה מערכי פעילות סביב מועדים בעלי משמעות דמוקרטית בלוח השנה הבינלאומי והאזרחי. מטרת הסדרה היא לבסס את הערכים הדמוקרטיים כחלק בלתי נפרד מסדר היום החינוכי והחברתי במהלך כל השנה. היא מאפשרת למידה ממוקדת סביב מושגים וערכים דמוקרטיים, הומניים ואוניברסליים שאותו מועד מזמן. הסדרה כוללת שני סוגי מועדים:

מועדים בין-לאומיים, שנקבעו על ידי האו"ם אותם מציינים במדינות שונות בעולם;

ומועדים בלוח השנה הלאומי והאזרחי של מדינת ישראל, המאפשרים לעסוק בערכים ובעקרונות דמוקרטיים הקשורים לחברה הישראלית. כדאי להוסיף את הלאומי גם בפסקה הראשונה

המדרשה לדמוקרטיה ולשלום
كلية للديمقراطية والسلام
Adam Institute for Democracy & Peace
in Memory of Emil Grunzweig على اسم إميل غرينتسفايغ على-שם אמיל גרינצוויג ©

מדרשת אדם, יער ירושלים (מרכז ציפורי), ת.ד. 3536, ירושלים 9103402

02-6448290 | 054-4448-290

www.adaminstitute.org.il | info@adaminstitute.org.il

תוכן העניינים

רציונל התוכנית	4
רקע על האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד	7
הצהרת זכויות הילד בישראל	8
מהי זכות? והקשר בין זכויות וחובות – הבהרת משגים	12
הפעלה 1: מהי זכות – אבחנה בין זכות לרצון	14
הפעלה 2: היסטוריה של זכויות הילד והילדה בראי האקטואליה	18
הפעלה 3: היכרות עם אמנת זכויות הילד בישראל	22
הפעלה 4: מנסחים אמנת זכויות לילד ולילדה	28
הפעלה 5: הקשר הראוי בין זכויות לחובות – משחק זיכרון	31
הפעלה 6: זכות לכבוד – הרוח נושבת על כל מי ש...	36
הפעלה 7: הזכות לחינוך לכולם	40
הפעלה 8: מהו חופש הביטוי בשבילי?	42
הפעלה 9: דרכים להתמודדות עם זכויות מתנגשות	45
הפעלה 10: על מי האחריות למימוש הזכויות?	47
הפעלה 11: זכויות ילדים וילדות במלחמה	49
הפניה להרחבה ולמקורות נוספים	53
נספח: אמנת האו"ם לזכויות ילדים בשפה ידידותית/ מנהל פדגוגי, הפיקוח הארצי לזכויות התלמיד	54

רציונל התוכנית

מדי שנה מציינים ברחבי העולם את יום זכויות הילד והילדה הבינלאומי ב־20 בנובמבר. יום זה הוא הזדמנות להדגיש כבר מגיל צעיר את חשיבות החינוך לזכויות, המבוסס על ההכרה בכך שהזכויות מגיעות לכולם, ללא הבחנה, ועל הבנת האחריות הכרוכה במימושן והמחויבות לכבד את זכויותיהם של אחרים. חינוך זה הוא חלק בלתי נפרד מחינוך לדמוקרטיה.

זכויות האדם, ובכללן זכויות הילד והילדה, הן יסוד מרכזי במשטר הדמוקרטי ובחברה דמוקרטית, שכן הן מבטיחות את ההכרה בכבודו של כל אדם, בשוויון בין בני האדם ובזכותו של כל אדם לחיות בחירות ובביטחון. העיסוק בזכויות ילדים וילדות חשוב כדי להבטיח את שלומם, את התפתחותם ואת כבודם, להגן עליהם מפני פגיעה ואפליה, ולאפשר להם להכיר את זכויותיהם וללמוד לכבד את זכויותיהם של אחרים.

התוכנית עוסקת בהיכרות עם זכויות הילד והילדה ובבירור משמעותן בחיי היום-יום. בבסיס התוכנית עומדת התפיסה שילדים ומבוגרים הפועלים בסביבה המכבדת את זכויותיהם עשויים לפתח יחס חיובי כלפי סביבה זו וכלפי המשימות המשותפות בה. בהתאם לכך, התוכנית מבקשת להעמיק את ההבנה של הזכויות, של האחריות למימושן ושל הקשר בינן לבין חובות, באמצעות התנסות בדילמות מעולמם של ילדים ובני נוער. התוכנית מבקשת להקנות ידע על זכויות הילד והילדה, לפתח חשיבה ביקורתית ויכולת להתמודד עם דילמות, ולעודד יחס של כבוד לזכויותיהם של אחרים. היא מדגישה כי זכויות אינן ניתנות בחסד, אלא נובעות מעצם היותו של כל אדם בן אנוש, וכי מימושן מחייב אחריות ומחויבות של הפרט, הקהילה והמדינה.

זכויות הילד והילדה בעתות מלחמה ומשבר

העיסוק בזכויות הילד והילדה מקבל חשיבות מיוחדת בעתות מלחמה וחירום. בתקופות אלה ילדים ובני נוער עלולים להיחשף לאלימות, לאובדן, לאפליה, לפגיעה בזכויות יסוד ולצמצום הגישה לשירותים חיוניים. במצבים אלה מתחדדת האחריות של המדינה, של מוסדות החינוך ושל החברה להגן על הילדים ולפעול למימוש זכויותיהם. ההגנה על זכויות ילדים אינה עניין פרטי בלבד, אלא אחריות משותפת של מוסדות, קהילות ומדינות.

על רקע הסכסוך הישראלי-פלסטיני והפגיעה בילדים באזור, במיוחד מאז טבח ה-7 באוקטובר, יש חשיבות מיוחדת להעמקת ההיכרות עם האמנה, עליה חתומה מדינת ישראל, ולבירור הקשר בין שמירה על זכויות הילד והילדה לבין כיבוד זכויות האדם וקידום השלום. היכרות זו יכולה לסייע לילדים ולמבוגרים להבין את משמעות הזכויות גם במציאות של מחלוקת, אי-ודאות ומשבר.

התוכנית גובשה על בסיס מספר תוכניות חינוכיות שפיתחה מדרשת אדם ופורסמו בעבר:

- **"אלף בית בדמוקרטיה – חינוך לדמוקרטיה בגיל הצעיר"**, פרק חמישי: זכויות. מאת ניבי שנער זמיר, הוצאת מדרשת אדם, 2004.
- **"אין דמוקרטיה אחת - תוכנית חינוכית רב־גילאית"**, פרק רביעי: זכויות. מאת ד"ר אוקי מרושק־קלארמן וסאבר ראבי, הוצאת מדרשת אדם, 2005.

- **"חינוך לאורח חיים דמוקרטי בבית הספר היסודי"**, תוכנית לימודים שנתית המותאמת לכיתות א'–ו'. מאת יוסי מיכל ותמר גרידינגר.

פעילויות התוכנית

התוכנית עוסקת בזכויות הילד והילדה ובמשמעותן בחיי היום-יום. היא מבוססת על התפיסה שחינוך לזכויות הוא חלק בלתי נפרד מחינוך לדמוקרטיה, וכי ההכרה בזכויות, האחריות למימושן והמחויבות לכבד את זכויותיהם של אחרים הם יסודות לחיים בחברה דמוקרטית. בבסיס התוכנית עומדת ההבנה שהזכויות מגיעות לכל ילדה וילד, ללא הבחנה, מעצם היותם בני אדם. הן אינן ניתנות בחסד או תלויות בהתנהגותם, ויש להגן עליהן ולפעול למימושן.

בתחילת התוכנית מבררים המשתתפים והמשתתפות את משמעות המושג "זכות" ואת ההבחנה בינו לבין "רצון". לאחר מכן נבחנת התפתחות ההכרה בזכויות הילד והילדה לאורך ההיסטוריה, באמצעות דוגמאות למצבים שבהם זכויות ילדים נפגעו בעבר ובהווה.

היכרות עם האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד ועם הצהרת זכויות הילד בישראל מאפשרת להכיר את מגוון הזכויות המגיעות לכל ילדה וילד, להבין את חשיבותן ולבחון את הצורך בהגנה עליהן. במסגרת זו מתעוררת גם השאלה אם לילדים יש זכויות מיוחדות או נוספות על אלה של מבוגרים, ומהי משמעות ההכרה בילדים כבעלי זכויות ייחודיות.

על בסיס ההיכרות עם הזכויות המשתתפים והמשתתפות מתנסים בניסוח אמנת זכויות אישית וכיתתית. ההתנסות מאפשרת לברר אילו זכויות חשובות להם, מדוע נחוצה הסכמה משותפת על זכויות וכיצד הסכמות וכללים יכולים לסייע בקיום חיים משותפים ובהתמודדות עם מחלוקות. מודגש כי זכויות אינן כללי התנהגות, וכי כללים והסכמות צריכים להיקבע מתוך התחשבות בזכויות ולא לפגוע בהן. המשפט האחרון לא ברור

התוכנית עוסקת גם בקשר המורכב בין זכויות לחובות בחברה דמוקרטית. באמצעות משחקי זיכרון, דילמות ומצבים מחיי היום-יום נבחן כיצד מילוי חובות מסייע בשמירה על זכויותיהם של כלל חברי וחברות הקבוצה, ומה הקושי הכרוך בהכרה בזכויותיהם של אחרים ובמימושן. סוגיה זו נבחנת גם דרך הזכות לכבוד, תוך התייחסות למצבים שבהם כבודם של ילדים וילדות נשמר או נפגע ולדרכים ליצירת סביבה מכבדת בכיתה ובבית הספר.

מתוך העיסוק בזכויות בחיי היום-יום מתמקדת התוכנית בשתי זכויות מרכזיות: הזכות לחינוך וחופש הביטוי. המשתתפים והמשתתפות בוחנים את משמעותן, את התנאים הנדרשים למימושן ואת המצבים שבהם הן עלולות להיפגע או להיות מוגבלות. העיסוק בחופש הביטוי מזמן גם בירור של ל הצורך לכבד את זכויותיהם של אחרים בעת הבעת דעות ועמדות. (לזכות עצמה אין גבולות)

.מימוש הזכויות מעלה את הצורך להתמודד עם הסתירה ביניהן. הילדים והילדות יבחנו את ההתמודדות עם סתירות אלו באמצעות דילמות מחיי היום-יום. המשתתפים והמשתתפות יתנסו בדרכים שונות להתמודדות עם סתירות בין זכויות, תוך הבחנה בין דרכים דמוקרטיות, המבוססות על כבוד לזכויותיהם של כל המעורבים ועל בחינת פתרונות אפשריים, לבין דרכים שאינן דמוקרטיות ואינן ראויות.

שאלה מרכזית נוספת בתוכנית היא על מי מוטלת האחריות להבטיח את מימוש זכויותיהם של ילדים וילדות. מודגש כי עצם ההכרה בזכויות וקיומם של מסמכים המגדירים אותן אינם מבטיחים את מימושן, וכי נדרשת אחריות משותפת של המשפחה, בית הספר, הקהילה, החברה והמדינה.

הפעילות החותמת את התוכנית עוסקת בזכויות ילדים וילדות בעתות מלחמה ומשבר. נבחן כיצד מלחמה עלולה לפגוע בשלומם, בביטחונם, בהתפתחותם ובזכויות היסוד שלהם, וכן כיצד נפגעת הגישה לשירותים חיוניים למימוש הזכויות. על רקע המציאות באזור, ובפרט הסכסוך הישראלי-פלסטיני והפגיעה בילדים מאז 7 באוקטובר, הפעילות מזמנת היכרות עם מציאות חייהם של ילדים וילדות בישראל ובמדינות השכנות, בירור של החוויות והתחושות במצבי חירום ודיון באחריות המדינה, מוסדות החינוך והחברה להגנה עליהם. היא גם מאפשרת לבחון את הקשר בין שמירה על זכויות ילדים, כיבוד זכויות האדם וקידום השלום.

מכלול הפעילויות מאפשר להעמיק את הידע וההבנה של זכויות הילד והילדה ושל משמעותן בחייהם, לפתח חשיבה ביקורתית ויכולת להתמודד עם דילמות ומחלוקות, ולעודד אחריות אישית ומשותפת למימוש הזכויות. התוכנית מדגישה כי חברה דמוקרטית נבחנת לא רק בהכרה בזכויות ובהגדרתן, אלא גם ביכולתה להגן עליהן ולהבטיח את מימושן של זכויות כל חבריה וחברותיה.

מושגים שכדאי להכיר

מיהו ארגון האומות המאוחדות, שנקרא בקיצור **האו"ם** – זהו ארגון שבו חברות מדינות מכל העולם. מטרתו לקדם שלום, שיתוף פעולה בין מדינות, שמירה על זכויות האדם ופתרון בעיות המשותפות לעולם.

מהי העצרת הכללית של האו"ם? – זהו הגוף שבו נציגים מכל המדינות החברות באו"ם נפגשים, דנים בנושאים חשובים לעולם ומקבלים החלטות משותפות.

מהי הצהרה? – מסמך שבו מציגים רעיונות ועקרונות חשובים ומצהירים על הצורך לפעול לפיהם. הצהרה אינה בהכרח הסכם משפטי מחייב.

מהי אמנה? – אמנה היא הסכם בין מדינות, שבו הן מתחייבות לפעול לפי כללים ועקרונות שהסכימו עליהם. מדינה שמאשררת את האמנה מתחייבת מבחינה משפטית בינלאומית לפעול בהתאם לה.

רקע על האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד והיישום בישראל[1]

האמנה הבין-לאומית בדבר זכויות הילד גובשה במשך כעשור בוועדת האו״ם לזכויות הילד, ואומצה על ידי העצרת הכללית של האו״ם ב־20 בנובמבר 1989. רוב מדינות העולם אשררו את האמנה. מדינת ישראל אשררה את האמנה ב-4 באוגוסט 1991 והיא נכנסה לתוקף בישראל ב־2 בספטמבר 1991[2].

האמנה היא מסמך בין-לאומי בעל תוקף משפטי מחייב ונחשבת למסמך המקיף והחשוב ביותר בתחום זכויות הילדים. האמנה מבטאת הסכמה בין-לאומית בדבר זכויותיהם ומעמדם של ילדים וילדות. היא מציגה תפיסה שלפיה הילד הוא אדם בעל זכויות עצמאיות, ולא רק מי שזקוק להגנה ולדאגה של מבוגרים. בהתאם לכך, האמנה קובעת כי:

"המדינות החברות ינקטו צעדים נאותים, תחיקתיים, מנהליים או אחרים למימוש הזכויות המוכרות באמנה זו".

ההכרה בצורך להגדיר זכויות ייחודיות לילדים התפתחה במיוחד מאז שנות השבעים של המאה העשרים. בתקופה זו חל שינוי בתפיסה של הילד, והחלו להכיר בו כישות עצמאית, בעלת זכויות ויכולת להשפיע על גורלה ועתידה. עד אז, מרבית החוקים שעסקו בילדים התמקדו בעיקר בהגנה עליהם מפני ניצול ופגיעה ובהבטחת רווחתם.

האמנה כוללת 54 סעיפים ובסעיף הראשון ילד הוגדר עד גיל 18[3]:

"לצרכי אמנה זו, כל יציר אנוש מתחת לגיל שמונה עשרה, בלתי אם נקבע גיל הבגרות קודם לכן על פי דין החל על הילד."

זכויות הילד נועדו להבטיח את רווחתם של ילדים וילדות ואת ההגנה עליהם. נקודת המוצא היא שקיימים הבדלים בין מצבם של ילדים לבין מצבם של מבוגרים בכמה מישורים מרכזיים:

1. ילדים תלויים במבוגרים תלות גבוהה ובלתי נמנעת.
2. אין מי שייצג את האינטרסים של הילדים.
3. ילדים הם חסרי משאבים כלכליים ולכן חסרי כוח השפעה כקבוצה חברתית.
4. ילדים אינם יכולים להגן על עצמם בבית המשפט. לפיכך, החברה מתחייבת לפעול בדרכים ייחודיות לשמירת זכויותיהם.

---

[1] **מקורות:**

- משרד המשפטים, האמנה בדבר זכויות הילד, כתבי אמנה 1038, באתר משרד המשפטים: https://www.gov.il/BlobFolder/dynamiccollectorresultitem/hr-6/he/HumanRightsConvention_CRC_CRC.pdf
- האמנה בדבר זכויות הילד, סעיף 1, נוסח עברי באתר האגודה לזכויות האזרח בישראל: https://law.acri.org.il/he/5465
- ד"ר תמר מורג, "עשרים שנה אחרי: תפיסת זכויות הילד על פי האמנה בדבר זכויות הילד", בתוך *זכויות הילד והמשפט הישראלי*, הוצאת רמות, 2010.

[2] . אתר הכנסת: https://main.knesset.gov.il/about/lexicon/pages/yomhayeled.aspx

[3] . נוסח 54 סעיפי האמנה בעברית באתר האגודה לזכויות האזרח: https://law.acri.org.il/he/5465

איך התפתחו זכויות הילדים בעולם? – תחנות חשובות בדרך[4]

במאה השנים האחרונות, ככל שגברה ההכרה בכך שילדים זקוקים להגנה מיוחדת, החלו מדינות וארגונים לפעול למען זכויותיהם.

בשנת 1924, ארבע שנים אחרי מלחמת העולם הראשונה, פרסם ארגון בינלאומי בשם "**חבר הלאומים**", שקדם לארגון "האו"ם, הצהרה בדבר זכויות הילד. בהצהרה נכתב כי יש לדאוג לילדים, לספק את צורכיהם ולהגן עליהם.

בשנת 1945, לאחר מלחמת העולם השנייה, שבה נהרגו מיליוני אנשים ורבים, ובהם ילדים נפגעו ואיבדו את בתיהם, הוקם **ארגון האומות המאוחדות**, שנקרא בקיצור **האו"ם**.

שלוש שנים לאחר הקמת האו"ם, בשנת 1948, אימץ האו"ם את "**ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם**". בהכרזה נקבע שלכל בני האדם יש זכויות, ובהן הזכות לחיים, לחירות, לשוויון, לחינוך ולתנאי חיים ראויים. ההכרזה התייחסה גם לילדים וקבעה כי ילדות וילדים זכאים לטיפול מיוחד ולהגנה, וכי כל הילדים זכאים להגנה שווה, ללא הבדל במעמדם המשפחתי.

בשנת 1959 קיבל האו"ם הצהרה נוספת בדבר זכויות הילד. בהצהרה נקבעו עקרונות חשובים, ובהם זכותם של ילדים לחינוך, לבריאות, להגנה, למשחק ולאהבה. ההצהרה קראה למדינות ולמבוגרים לדאוג לילדים, אך היא עדיין לא הייתה הסכם משפטי מחייב.

במשך עשור, החל משנת 1979 גובשה אמנה בינלאומית לזכויות הילד – מתוך הבנה שהצהרות לבדן אינן מספיקות, ושצריך הסכם ברור שיקבע מהן זכויות הילדים ומה המדינות צריכות לעשות כדי להגן עליהן. לאחר כעשר שנות עבודה, ב-20 בנובמבר 1989 קיבלה העצרת הכללית של האו"ם את האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד.

האמנה נכנסה לתוקף ב-2 בספטמבר 1990, והפכה להסכם בינלאומי מחייב עבור המדינות שאשררו אותה.

בשנת 1991 אשררה מדינת ישראל את האמנה. בכך התחייבה המדינה לכבד את זכויות הילדים, להגן עליהן ולפעול כדי שכל ילדה וילד החיים בישראל יוכלו לממש אותן.

החשיבות של הצהרת זכויות הילד – בארץ ובעולם

חשיבותה המרכזית של האמנה היא בהיותה מסמך משפטי מחייב, ולא הצהרה עקרונית בלבד. המדינות שאשררו אותה התחייבו לפעול למימוש הזכויות הכלולות בה ולהגיש לאו"ם דיווחים תקופתיים על הצעדים שנקטו לשם כך.

האמנה עוסקת במגוון רחב של תחומי חיים: זכויות הנוגעות להגנה, לבריאות, לחינוך ולרווחה, היא מכירה גם בזכויות אזרחיות של ילדים ובני נוער, ובהן הזכות לחופש ביטוי, מחשבה, מצפון ודת, הזכות לפרטיות והזכות להביע דעה ולהשתתף בהחלטות הנוגעות לחייהם.

בכך מבטאת האמנה מעבר מתפיסה המתמקדת בעיקר בהגנה על ילדים לתפיסה המכירה בהם כבעלי זכויות. זכויותיהם אינן ניתנות להם בחסד, אלא מעצם היותם בני אדם וילדים. בהתאם לכך, מוטלת על ההורים, על המדינה ועל החברה אחריות לאפשר את מימושן.

[4] . מבוסס על UNICEF – ההיסטוריה של זכויות הילד: https://www.unicef.org/child-rights-convention/history-child-rights?trk=article-ssr-frontend-pulse_little-text-block&utm_source=chatgpt.com

האמנה מבוססת על ארבעה עקרונות מנחים, המשמשים בסיס לפרשנותה וליישום הזכויות המפורטות בה:

1. **שוויון ואיסור אפליה** – כל ילד וילדה זכאים לכל הזכויות שבאמנה, ללא אפליה מכל סוג שהוא.
2. **טובת הילד** – טובת הילד והילדה תהיה שיקול מרכזי בכל פעולה הנוגעת להם, בין אם היא נעשית בידי מוסדות ציבוריים, בתי משפט, רשויות מנהליות או גופים אחרים.
3. **הזכות לחיים, להישרדות ולהתפתחות** – לכל ילד וילדה הזכות לחיים, ועל המדינות להבטיח ככל האפשר את הישרדותם ואת התפתחותם.
4. **הזכות להשתתפות ולהשמעת דעה** – לכל ילד וילדה הזכות להביע את דעתם בעניינים הנוגעים להם, ויש לתת לדעתם משקל בהתאם לגילם ולמידת בגרותם.

ארבעת העקרונות מבטאים את אחריותן של המדינה והחברה להגן על זכויותיהם של ילדים וילדות, להבטיח את רווחתם ולאפשר להם להשתתף באופן פעיל בהחלטות הנוגעות לחייהם.

הצהרת זכויות הילד בישראל

הצהרת זכויות הילד בישראל, שערך **ד"ר יצחק קדמן**[5] מהמועצה הלאומית לשלום הילד (1988) היא מסמך הצהרתי המציג את העקרונות המרכזיים של זכויות הילד ואת האחריות המוטלת על החברה להגן עליהן ולפעול למימושן.

ההצהרה מדגישה כי ילדים אינם רכושם של מבוגרים ואינם אמצעי למימוש מטרותיהם, אלא בני אדם בעלי זכויות משל עצמם. מאחר שילדים תלויים במבוגרים, מוטלת על ההורים, על מערכת החינוך ועל החברה כולה אחריות מיוחדת להגן עליהם, להבטיח את שלומם והתפתחותם ולפעול למימוש זכויותיהם.

במסגרת התוכנית החינוכית, ההצהרה משמשת בסיס לדיון בזכויות ילדים ובמשמעותן בחיי היום-יום. היא מאפשרת להציג לילדות ולילדים את הזכויות בשפה נגישה, ולבחון כיצד הן באות לידי ביטוי במשפחה, בבית הספר ובקהילה, ומהי האחריות של כל אחד ואחת לשמירה עליהן.

חשוב להבחין בין הצהרת זכויות הילד בישראל לבין האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד של האו"ם: האמנה, שישראל אשררה בשנת 1991, היא מסמך משפטי בינלאומי מחייב עבור המדינות שהן צד לה. לעומתה, ההצהרה הישראלית היא מסמך הצהרתי וחינוכי, שאינו מחייב מבחינה משפטית כשלעצמו.

[5] . ד"ר יצחק קדמן, "הצהרת זכויות הילד בישראל", המועצה לשלום הילד. נוסח ההצהרה מופיע במסמך חינוכי שפורסם באתר המגדלור.

נוסח הצהרת זכויות הילד בישראל[6]

הילד הוא אדם שלם ואנושי מרגע לידתו.

ילדי ישראל של היום הם אזרחי המחר ועתיד האומה.

הילדים אינם רכוש, גם לא אמצעי להגשמת מטרות – הם המטרה עצמה.

הילד, מחמת אי בגרותו הגופנית והנפשית, זקוק לערובות מיוחדות ולתשומת לב מרבית. תלותו במבוגרים מחייבת שמירה קפדנית על זכויותיו בדרך שתבטיח את שלומו והתפתחותו התקינה בהווה ובעתיד.

במלאת ארבעים שנה להקמתה של מדינת ישראל, ברוח מסורת ישראל מדורי דורות, על בסיס עקרונות מגילת העצמאות, הכרזת זכויות הילד של עצרת האו"ם, אמנות בינלאומיות, החלטות מועצת אירופה והמלצות ארגונים בינלאומיים למען הילד, אנו מכריזים בזאת על:

1. **הזכות להתפתחות גופנית ונפשית:** זכותו של כל ילד לקבל הזדמנות ואפשרות לגדול ולהתפתח גופנית, מוסרית, רוחנית, נפשית, רגשית, שכלית וחברתית בצורה בריאה ותקינה ובתנאים של חרות וכבוד.
2. **הזכות לחיי משפחה, לאהבה ולהגנה**: זכותו של כל ילד לגדול בבית הוריו ולקבל שם הזנה, חינוך, הגנה, אהבה והבנה. ילד לא יופרד מהוריו אלא בנסיבות יוצאות מן הכלל. זכותו של הילד במקרה כזה לקבל תחליף בית מתאים, דומה עד כמה שניתן לבית הורים תקין תוך שמירת קשר עם משפחתו הטבעית.
3. **הזכות לשם ולנתינות:** זכותו של כל ילד לקבל, משעת לידתו או סמוך לה שם ונתינות.
4. **הזכות לביטחון סוציאלי ולשירותי בריאות:** זכותו של כל ילד ליהנות מביטחון סוציאלי (ביטחון חברתי וכלכלי) מעוגן בחוק, כולל קיצבאות, שירותים וטיפול רפואי, לו ולאמו, לפני הלידה, במהלכה ואחריה.
5. **הזכות לחינוך:** זכותו של כל ילד לקבל חינוך חינם בהיקף ובאיכות מירביים מגיל הגן ועד לסיום לימודיו התיכוניים, בדרך שתתאים ליכולתו, לכישוריו ולמיצוי מלא של הפוטנציאל הטמון בו.
6. **הזכות להגנה מפני פגיעה:** זכותו של כל ילד לקבל הגנה מלאה ויעילה מפני כל צורה של הזנחה, ניצול, התעללות, התאכזרות או השפלה – גופנית ונפשית – בבית הוריו או מחוצה לו.
7. **הזכות להגנה מפני ניצול:** זכותו של כל ילד להיות מוגן מפני:
   - ניצול לא הוגן במסחר, בפרסום וביחסים כלכליים.
   - תעסוקה העלולה לפגוע בבריאותו, בחינוכו, או בהתפתחותו התקינה.
   - חשיפה פוגעת באמצעי התקשורת.
8. **הזכות להגנה מיוחדת במערכת המשפט:** זכותו של כל ילד ליהנות מהתייחסות מיוחדת של מערכת המשפט ואכיפת החוק הכולל: ייצוג נאות והגנה משפטית מלאה בכל דיון משפטי הנוגע לו. מתן קדימות לעקרון טובת הילד בדיונים משפטיים, מעבר לשיקולים ולאינטרסים אחרים קבלת טיפול מקצועי ואי-חשיפה לחקירה משטרתית ועדות משפטית, במקרים של פגיעה ועבירה נגד גופו או רכושו.

---

[6] . מקור: אתר **תרבות IL:** **הצהרת זכויות הילד,** יצחק קדמן; אתר המועצה לשלום הילד משנת 1988.

9. **הזכות להתחשבות מיוחדת כאשר ילד עובר על החוק:** זכותו של כל ילד העובר על החוק להתחשבות מיוחדת בגילו ובמצבו, לפטור מאחריות פלילית עד גיל הקבוע בחוק, ולטיפול מתאים ומיוחד כולל הפרדה ממבוגרים עבריינים כאשר חלה עליו אחריות פלילית.
10. **הזכות לטיפול רפואי, שכלי ונפשי:** זכותו של כל ילד לקבל טיפול רפואי, שכלי ונפשי בעת הצורך ומוקדם ככל האפשר מתוך מטרה למנוע מחלה, נכות או כל התפתחות בלתי תקינה.
11. **הזכות של ילדים עם מוגבלות לקבל טיפול ותמיכה מתאימים**: זכותו של כל ילד הסובל מנכות, ממחלה, או מליקוי כלשהו, לקבל את החינוך והטיפול מתאימים שיבטיחו את מיצוי יכולתו ובישוריו, תוך שאיפה לשילובו המלא בחברה.
12. **הזכות לעדיפות בטיפול ובהגנה בשעת חירום:** זכותו של כל ילד לקבל עדיפות בטיפול, בהגנה ובהצלה בעתות אסון וחירום.
13. **הזכות להישמע ולהביע דעה:** זכותו של כל ילד להביע את דעתו בחופשיות בכל עניין הנוגע לחייו. זכותו שישמעו את דבריו, יתייחסו ברצינות לדעתו ויתחשבו בה בהתאם לגילו ולמידת בגרותו.

הערה לגבי סעיף 13 – הזכות להישמע ולהביע דעה:

סעיף זה, "**הזכות להישמע**" לא היה קיים בנוסח ההצהרה של יצחק קדמן משנת 1988. הוא נוסח באמנה הבינלאומית משנת 1990 בסעיף 12, ואושרר על ידי מדינת ישראל בשנת 1991.
בהקשר זה ראוי לציין את תרומתה הרבה של **רינה יצחקי**, אשת חינוך ופעילה מרכזית בקידום זכויות הילד בישראל, ובמיוחד בקידום ההכרה בילדים כבני אדם בעלי זכויות עצמאיות, הזכאים להשמיע את קולם ולהשתתף בהחלטות הנוגעות לחייהם. אחד הנושאים המרכזיים שבהם עסקה יצחקי היה סעיף 12 לאמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, המעגן את זכותו של הילד להביע את דעתו בחופשיות בכל עניין הנוגע לו, ואת החובה לתת לדעתו משקל ראוי בהתאם לגילו ולמידת בגרותו. יצחקי הדגישה שהזכות להישמע אינה רק זכות להביע דעה, אלא גם חובה של המבוגרים להקשיב לילדים, להתייחס לדבריהם ברצינות ולראות בהם שותפים ולא רק מי שמקבלים החלטות עבורם.

נוסח האמנה כפי שפורסם על ידי משרד החינוך מותאם למערכת החינוך מצורף בסוף התוכנית.

מהי זכות והקשר בין זכויות וחובות – הבהרת מושגים[7]

מהי זכות?

זכויות הן **אינטרסים מוגנים שבשל חשיבותם קיבלו מעמד מיוחד של חזקה**.

זכויות האדם, או זכויות טבעיות, הן אותן זכויות המוקנות לאדם באשר הוא אדם, מכוח טבעו וכבודו האנושי, ובלי תלות בכוחו של שלטון כלשהו. מכיוון שהזכויות אינן מוקנות על ידי השלטון, אין השלטון רשאי ליטול אותן. הוא יכול לפגוע במימושן, אך אין בכך כדי לבטל את עצם קיומן.

ההכרה באינטרסים מסוימים כבעלי מעמד של זכויות נשענת על כמה נימוקים:

- ישנם צרכים ואינטרסים החשובים לרווחתו של כל אדם, ולכן ראוי להכיר בהם כזכויות.
- ישנם צרכים ואינטרסים שהחברה מסכימה כי חשוב להגן עליהם ולהבטיח את מימושם, ולכן יש להעניק להם מעמד של זכויות.
- ישנם דברים שחשיבותם נובעת מעצם היותו של האדם בן אנוש ומכבודו האנושי, ולכן הם נחשבים לזכויות טבעיות, גם ללא הכרה של השלטון בהן.

על פי גישה זו למונח "זכות" שלושה מרכיבים הכרחיים:

א. דרישה – אדם הדורש זכות כלשהי מהחברה.

ב. קיומה של מערכת נורמטיבית – מסגרת חברתית ממנה דורשים את הזכות.

ג. הצדקה, בלומר – אדם, הטוען לזכות, דורש משהו, שהוא סבור שיש הצדקה לדרישתו על יסוד מערכת נורמטיבית מוסכמת"[8].

המושג "זכות" מאבד את משמעותו אם אין מערכת חברתית נורמטיבית שתאפשר את מימושו על בסיס הערכים והנורמות המקובלים.

זכות ורצון

לעתים קיימת אי-בהירות לגבי המושגים "**זכויות**", "**רצונות**" ו"**צרכים**". בהקשר זה חשוב להבין כי הזכויות הן סוג מסוים של רצונות וצרכים אותם מתחייבות החברה או המדינה לספק לכל אדם. מהתחייבות זו נגזרת גם אחריותם של בני האדם לכבד זכויות אלה ולפעול לשמירתן. מהתחייבות זו נגזרות החובות של כל השותפים בחברה.

רצונות, באשר הם, נבחנים מזכויות בכך שהחברה אינה מחויבת להגן עליהן. לדוגמה: זכותו של כל ילד לא להיות רעב; לעומת – רצונו של כל ילד לאכול שוקולד.

זכויות וחובות

כאמור, המושג "זכות" מאבד את משמעותו אם אין מערכת חברתית נורמטיבית שתאפשר את מימושו על בסיס הערכים והנורמות המקובלים. קשה להגדיר זכות מבלי לקבוע כי על מישהו אחר מוטלת החובה לממשה. אולם, חובה אינה יוצרת תמיד זכות (למשל: חובות שאדם מטיל על עצמו אינן מקנות לו זכויות).

---

7. ההמשגה מתוך הספר: "אין דמוקרטיה אחת - תובנית חינוכית רב-גילאית" פרק רביעי: זכויות ודמוקרטיה; הוצאת מדרשת אדם, 2004, עמודים 208-205.

8. יוסי זיו, **"מדוע לתת זכויות שוות לכל אדם?"**, כל אדם, 9: זכויות שוות, (דצמבר 1992), עמ' 2-1.

על פי רוב, הזכויות מגיעות לכל בני האדם באופן אוניברסלי, ללא הבדל דת, גזע, מין או מצב כלכלי. לעומתן, ואילו החובות חלות רק על מי שיכול לקיימן. אין להתנות את מימוש זכויותיו של אדם ביכולתו למלא את החובות המוטלות עליו. לדוגמה, הזכות לביטחון נתונה לכל אדם באופן עקרוני, אך החובה לשרת בצבא אינה חלה על ילדים, קשישים ומוגבלים.

לפיכך, ניתן לומר כי היחס בין הזכויות לחובות הוא כמו היחס בין אמצעים למטרות: **הזכויות הן המטרה, והחובות אמורות לאפשר את מימושה**. במילים אחרות, **הזכויות אינן משתנות, אך החובות עשויות להשתנות בהתאם לתנאים.**

החובות יכולות להיות משני סוגים:

- חובות הימנעות מעשייה – הימנעות מפעולות העלולות לפגוע בזכויותיהם של אחרים.
- חובות אקטיביות – פעולות שיש לבצע כדי לאפשר לאחרים לממש את זכויותיהם.

לדוגמה, ניתן להגן על חופש התנועה של אדם באמצעות הימנעות מהגבלת תנועתו, אך גם באמצעות פעולה אקטיבית, כגון דאגה להסעה שתאפשר לו להגיע למחוז חפצו.

חשוב להדגיש כי אף שקשה להגן על זכויות כאשר בני אדם אינם ממלאים את חובותיהם, אין הכרח מוסרי למלא חובה בכל תנאי. מימוש זכותו של אדם אינו חייב להיות מותנה במילוי חובה.

סתירה בין זכויות

זכויות היסוד של האדם והאזרח הן זכויות טבעיות, ו/או בסיסיות ומוסכמות, אך אינן יכולות להיות מוחלטות, כיוון שמעצם טבען הן מתנגשות זו בזו. סתירה בין זכויות יכולה להתקיים באחת משתי הדרכים הבאות:

1. סתירה בין זכות שאדם אחד מבקש לממש ובין זכותו של אדם אחר.

דוגמאות: **האחד רוצה להפגין ברחוב** ואילו השני מעוניין לממש את **זכותו לתנועה חופשית** ולנסוע באותו רחוב ללא הפרעות; כאשר יש סתירה בין **הזכות לפרטיות** ו**הזכות לשם טוב** ובין **זכות הציבור לדעת**, **חופש המידע** ו**חופש הביטוי**.

2. סתירה יכולה להתקיים בין שתי זכויות שאותו אדם רוצה לממש, כלומר סתירה פנימית. לדוגמה: **אדם רוצה להתבטא באופן חופשי** ולומר את אשר על לבו אולם בה בעת, הוא גם מעוניין **לשמור על פרטיותו ולהימנע מביטוי**.

להתמודדות בדרכים דמוקרטיות עם מצב של סתירה או ניגוד בין זכויות קיימות שתי גישות:

1. דרך הפשרה והאיזונים – דרך זו יכולה להתבטא בשני אופנים:
   - העדפת זכות אחת על פני זכות אחרת, תוך בחינת חומרת הפגיעה בכל אחת מהזכויות.
   - חיפוש אחר פתרון שיאפשר הגנה מרבית על שתי הזכויות, תוך פגיעה מועטה ככל האפשר בשתיהן.
2. שינוי המציאות באופן שבו הניגוד יחדל להיות ניגוד: דרך זו דורשת מציאת פתרון יצירתי שיאפשר להתמודד עם הניגוד או הסתירה, באופן שבו לא יהיה צורך לוותר על אחת הזכויות.

הפעלה 1:
מהי זכות? – הבחנה בין זכות לבין רצון[9]

מטרות:

- בירור המושג "זכות".
- בירור ההבחנה בין זכות ורצון.

אמצעים:

- כרטיסיית משימה קבוצתית: זכות או רצון? – כמספר קבוצות העבודה הקטנות (מצורפת).
- 35 משפטים של היגדי זכויות ורצונות – יש להכין רצועות נייר נפרדות, שעל כל אחת מהן מופיע היגד אחד. כל קבוצה תקבל מספר רצועות לעבודה (מתוך הרשימה המצורפת, שניתן להוסיף עליה).
- משטח או גיליון המחולק לשתי עמודות: עמודת זכויות ועמודת רצונות – אחד לכל קבוצת עבודה קטנה.
- כלי כתיבה, דבק ומספריים.

מהלך הפעילות:

1. כותבים על הלוח את המושגים "זכות" ו"רצון" ומבקשים מהתלמידים והתלמידות לומר מה לדעתם ההבדל בין שני המושגים.
2. חלוקה לקבוצות קטנות של 4–5 משתתפים ומשתתפות. כל קבוצה מקבלת כרטיסיית משימה קבוצתית, מספר רצועות של היגדים, גיליון מחולק לשתי עמודות.

   הקבוצה מתבקשת לפעול לפי ההנחיות הבאות:

   א. למיין את ההיגדים להיגדי **זכויות** והיגדי **רצונות**.

   ב. לנסות ולנסח הגדרה אחת לפחות למושג "זכות".

   ג. להדביק את ההיגדים הממוינים בעמודות המתאימות בלוח הקבוצתי – שיוצג אחר כך במליאה.
3. חוזרים למליאה: נציגי כל קבוצה יציגו את המיון של ההיגדים ואת ההגדרות שניסחו ביחד.
4. דיון במליאת הכיתה:

   א. האם ישנם משפטים שלגביהם לא הייתה הסכמה? ממה היא נבעה?

   ב. כיצד החליטה הקבוצה היכן לשבץ את ההיגדים שלגביהם הייתה מחלוקת?

   ג. האם הוצעו בקבוצות הגדרות שונות למושג "זכות"?

---

[9] . מקור: הספר "אלף בית בדמוקרטיה – חינוך לדמוקרטיה בגיל הצעיר" מאת: ניבי שנער-זמיר, הוצאת מדרשת אדם, 2004, עמודים 180-184.

ד. במה ההגדרות דומות זו לזו ובמה הן שונות?

ה. כיצד ניתן להגדיר כעת את המושג "זכות", לאור הדברים שעלו בדיון?

סיכום

מסכמים עם המשתתפים והמשתתפות את התהליך ואת הנקודות המרכזיות שעלו בפעילות ובדיון:

- מתייחסים להגדרות השונות שהציעו הקבוצות למושג "זכות": מה משותף להן, במה הן שונות ואילו מרכיבים מרכזיים חוזרים בהן.
- מדגישים כי ההבחנה בין זכות לרצון אינה תמיד פשוטה ומובנת מאליה, ולעיתים היא מעוררת חילוקי דעות. בירור המחלוקות מאפשר להעמיק בהבנת משמעות המושג "זכות."
- מחדדים כי זכות מבטאת צורך או אינטרס בעל חשיבות שהחברה מכירה בו ומתחייבת להגן עליו ולאפשר את מימושו, בעוד שרצון מבטא העדפה אישית שאינה מחייבת את החברה לספקה.
- מדגישים כי זכויות נובעות מעצם היותו של אדם בן אנוש, ולכן הן מגיעות לכולם ואינן תלויות ברצונו של אדם אחר, בהעדפותיו או בהתנהגותו. חשוב לחדד שהילד והילדה כלולים בהגדרת האדם כבן אנוש.

<u>משימה קבוצתית – זכות או רצון?</u>

לפניכם מספר רצועות נייר עם משפטים, וטבלה המחולקת לשתי עמודות:

עמודה של **<u>זכויות</u>** ועמודה של **<u>רצונות</u>**.

עבדו יחד בקבוצה ובצעו את המשימות הבאות:

1. קראו כל אחד מהמשפטים והחליטו:

   האם הוא מבטא **<u>זכות</u>** או **<u>רצון</u>**?

2. שייכו כל משפט לעמודה המתאימה בטבלה. (אפשר להדביק ואפשר לכתוב).
3. כתבו את הסיבות שלכם להחלטה לגבי כל משפט.
4. כל תלמיד ותלמידה יכתבו את הסיבות שנאמרו בקבוצה במחברת האישית או על דף.
5. נסו להגדיר ביחד את המושג "**זכות**".
6. החליטו כיצד תציגו את הטבלה שהכנתם בפני הכיתה.

היגדי זכויות ורצונות
1. לכל ילד או ילדה מגיע שוקולד פעם ביום.
2. לכל ילד או ילדה מגיע אוכל.
3. לכל ילד או ילדה מגיעים אופניים חדשים.
4. לכל ילד או ילדה מגיע להחליט במה הוא או היא רוצים לשחק.
5. לכל ילד או ילדה מגיע טיפול רפואי.
6. לכל ילד או ילדה מגיע ללכת ללונה פארק.
7. לכל ילד או ילדה מגיע ללכת לבית ספר.
8. לכל ילד או ילדה מגיע שידברו אליו או אליה בכבוד.
9. לכל ילד או ילדה מגיע להחליט באיזו שעה לקום בבוקר.
10. לכל ילד או ילדה מגיע לשתות קולה פעם בשבוע.
11. לכל ילד או ילדה מגיע בית (קורת גג).
12. לכל ילד או ילדה מגיע חדר פרטי.
13. לכל ילד או ילדה מגיעה פרטיות.
14. לכל ילד או ילדה מגיע להביע את דעתו או דעתה.
15. לכל ילד או ילדה מגיע להרביץ כשהוא או היא כועסים.
16. לכל ילד או ילדה מגיע ממ"ד (מרחב מוגן).
17. לכל ילד או ילדה מגיע לכעוס ולבכות.
18. לכל ילד או ילדה מגיע לבחור את החברים שלו או שלה.
19. לכל ילד או ילדה מגיע לדבר תמיד.
20. לכל ילד או ילדה מגיע שיקשיבו לו או לה.
21. לכל ילד או ילדה מגיע משחק מחשב אחד בחודש.
22. לכל ילד או ילדה מגיע לשחק.
23. לכל ילד או ילדה מגיע ללמוד לקרוא ולכתוב.
24. לכל ילד או ילדה מגיעה אהבה.
25. לכל ילד או ילדה מגיע לנגן בפסנתר.
26. לכל ילד או ילדה מגיע לפתח את הכישורים שלו או שלה.

27. לכל ילד או ילדה מגיע להחליט אם להתרחץ.
28. לכל ילד וילדה מגיעים מים לשתייה ולרחצה.
29. לכל ילד או ילדה מגיע לקבל עזרה כשהוא או היא זקוקים לה.
30. לכל ילד או ילדה מגיע לשוחח בטלפון ללא הגבלת זמן.
31. לכל ילד או ילדה מגיע לקבל מתנה ביום ההולדת.
32. לכל ילד או ילדה מגיע לקבל הגנה מפני אלימות.
33. לכל ילד או ילדה מגיע לבחור מה ללבוש בכל יום.
34. לכל ילד או ילדה מגיע לצאת לחופשה בחוץ לארץ.
35. לכל ילד או ילדה מגיע להחזיק בדעה שונה מזו של חבריו.
36.

הפעלה 2 :
ההיסטוריה של זכויות הילד בראי האקטואליה

מטרות:

- היכרות עם השינויים שחלו במעמדם של ילדים לאורך ההיסטוריה ובהכרה בהם כבעלי זכויות.
- הבנת חשיבותן של זכויות הילד וההגנה עליהן, תוך התבוננות במצבים שבהם זכויות ילדים נפגעות בעבר ובהווה.

אמצעים:

- דפי משימות פעילות מצולמים כמספר הילדים (דוגמאות מצורפות).
- כלי כתיבה ודפים.

מהלך הפעילות:

1. מזמינים את התלמידים והתלמידות לעבוד על המשימות העוסקות בהיסטוריה של זכויות הילד.
   מוצעות שלוש אפשרויות לביצוע המשימות:
   א. עבודה בקבוצות עבודה קטנות המונות ארבעה-חמישה תלמידים – כל אחת תעסוק במשימה אחת;
   ב. עבודה בקבוצות עבודה קטנות כנ"ל – כל אחת מהן תעבוד על כל המשימות;
   ג. לתת לכל תלמיד/תלמידה לעבוד על משימה אחת או שתיים באופן פרטני/על פי בחירתו;
2. לאחר סיום המשימות יתקיים דיון במליאת הכיתה:
   - מה ניתן ללמוד מהמשימות על ההיסטוריה של זכויות הילד?
   - כיצד, לדעתכם, התנהלו חייהם של ילדים בעבר ללא זכויות?
   - האם היום היו יכולים להתקיים חיים מעין אלה? (ניתן להתייחס לדוגמאות עכשוויות כגון עבודת ילדים בחלקים שונים של העולם, או גיוס ילדים למלחמה באפריקה).

סיכום:

בשיחת הסיכום מתייחסים למשימות שביצעו המשתתפים והמשתתפות ולתובנות שעלו מהן. מדגישים את הנקודות הבאות:

- השינוי במעמד הילדים לאורך ההיסטוריה: בעבר ילדים נתפסו לעיתים כרכוש הוריהם וככוח עבודה, ולא כבני אדם בעלי זכויות עצמאיות. עם השנים התפתחה ההכרה בהם כבעלי זכויות, צרכים, רצונות ודעות משלהם.
- התפתחות ההכרה בזכויות: הדוגמאות בחוקי העבודה, בהקמת בתי משפט לנוער ובהכרה בזכויות לרווחה, להגנה, לפרטיות ולחופש הביטוי ממחישות את השינויים שחלו במעמדם של ילדים וילדות.

- הפער בין הכרה בזכויות למימושן: הדוגמה של עבודת ילדים כיום ממחישה כי גם כאשר זכויות מוכרות ומעוגנות בחוקים, הן אינן תמיד נשמרות בפועל.
- ילדים וילדות כבעלי זכויות עצמאיות: ילדים אינם רכוש של הוריהם ואינם רק מי שזקוקים להגנת מבוגרים. הם בני אדם בעלי אוטונומיה וזכויות שוות, ללא הבחנה בין בנים לבנות.
- הזכות להשמיע קול ולהשפיע: לילדים ולילדות הזכות להביע את עמדתם בעניינים הנוגעים לחייהם, להישמע בהליכים משפטיים ולהתחשב בעמדתם בעת קבלת החלטות בעניינם.
- אחריות החברה למימוש הזכויות: ההכרה בזכויות מחייבת את המבוגרים, הקהילה והמדינה לפעול להגנה עליהן ולהבטיח את מימושן בפועל.

חיים בעולם ללא זכויות משמעם היה חוסר הגנה וחוסר בטחון, (איום שהיווה סכנה גדולה פי כמה עבור ילדים), אפשרות לפגוע בבני אדם ללא מסגרת מוסרית, נורמטיבית וחוקית שתגן עליהם, והיעדר ההכרה כי לכל בני האדם יש צרכים בסיסיים שונים כגון מזון, בית, משפחה, אהבה וכבוד שעל החברה מוטלת האחריות לספק להם.

כרטיסיות משימה – מצב זכויות הילדים בעבר

ילדים כרכוש המשפחה

לפני כ־300 שנה נתפסו ילדים במידה רבה כרכוש הוריהם, שהיו בעלי סמכות כמעט מוחלטת על חייהם. ההורים דאגו לילדיהם, אך בשל תפיסות התקופה והאילוצים הכלכליים, ילדים רבים נדרשו לעבוד ולסייע בפרנסת המשפחה, וזכויותיהם וצרכיהם לא תמיד קיבלו מענה.

1. כתבו סיפור קצר או ציירו ציור על ילד או ילדה שחיו לפני 300 שנה, ותארו אלו זכויות שלו נפגעו לדעתך.
2. מה לדעתך היה מצבם של ילדים לפני 300 שנה?

חוק הגבלת שעות עבודה של ילדים

לפני כ־200 שנה פרסם מלך אנגליה חוק שקבע כי אסור להעסיק ילדים יותר מ־12 שעות ביום.

1. על אלו זכויות ילדים החוק הזה שומר?
2. על אילו זכויות ילדים החוק הזה איננו שומר?

עבודת ילדים כיום

לפניך תמונות שצולמו בשנים האחרונות בהודו ובאפגניסטן.

1. תארו מה אתם רואים בתמונות.
2. מה לדעתכם גורם לילדים לעבוד בתנאים קשים במקום ללמוד, לשחק ולבלות עם חברים?
3. הציעו רעיון אחד שיכול לסייע בהגנה על ילדים מפני ניצול בעבודה.
4. הביאו דוגמאות מהמציאות שלנו.

חוק ומשפט

לפני 100 שנים הוקם בארצות הברית בית משפט ראשון נפרד לבני נוער.

בבית משפט זה התקיימו רק משפטים שבהם היו מעורבים בני נוער.

1. למה לדעתכם הוקם בית משפט כזה?
2. במה יכול בית משפט כזה לעזור לילדים ולבני הנוער?
3. האם אתם מכירים דוגמאות כיום שבהן ילדים משתמשים בבתי משפט נפרדים?

(ניתן לחפש בעיתונים, אינטרנט, ובספריית בית הספר).

רווחה לילדים

לפני כמה עשרות שנים התחילו מבוגרים להבין שילדים הם בני אדם בפני עצמם, עם צרכים, רצונות וזכויות משלהם, ולא רכוש של הוריהם.

בעקבות ההבנה הזאת התחילו להכיר בזכויות שנועדו להגן על הילדים ולדאוג לרווחתם, כמו הזכות לבריאות, הזכות לחיות במשפחה וההגנה מפני עבודה קשה או ממושכת.

עם השנים הכירו גם בזכויות נוספות של ילדים, כמו הזכות להביע את דעתם, הזכות לפרטיות, הזכות לשמור סודות והזכות לקבל מידע.

ההכרה בזכויות המיוחדות של ילדים הובילה ליצירת אמנה מיוחדת לזכויות הילד, שמפרטת את הזכויות המגיעות לכל ילד וילדה.

1. מה לדעתכם צריך לכלול באמנה לזכויות הילד? אילו זכויות חשוב במיוחד להבטיח לילדים?
2. האם לדעתכם צריך שתהיה מגילת זכויות נפרדת לילדים? הסבירו.

הפעלה 3 :
היכרות עם אמנת זכויות הילד בישראל[10]

מטרות:

- היכרות עם אמנת זכויות הילד בישראל.
- חיזוק ההכרה בכך שלכל ילדה וילד יש זכויות, וכי יש להגן עליהן ולפעול למימושן

אמצעים:

- למנחה: רקע היסטורי קצר על אמנת זכויות הילד בישראל. (מצורף).
- עותקים מצולמים של תקציר "הצהרת זכויות הילד בישראל", כמספר הילדים (מצורף).
- דף עבודה: "סעיפי הצהרת זכויות הילד והילדה החשובים לדעתי" (דוגמה מצורפת).

מהלך הפעילות

1. פותחים בשאלה: האם לדעתכם ולדעתכן מגיעות לילדות ולילדים זכויות מיוחדות או נוספות על אלה של המבוגרים והמבוגרות? מדוע?

   מומלץ לרשום את התשובות והרעיונות שיעלו.

2. מספרים למשתתפים והמשתתפות את הרקע ההיסטורי להתפתחות ההכרה בזכויות הילד בעולם ובישראל.

3. שואלים: לאור הדברים ששמעתם על זכויות הילדים והילדות – אילו זכויות, לדעתכם.ן, מופיעות בהצהרת זכויות הילד?

4. לאחר סבב הרעיונות, מקריאים את תקציר סעיפי הצהרת זכויות הילד.

5. **עבודה אישית:** מחלקים לכל משתתף ומשתתפת דף עבודה ומבקשים לבחור זכות אחת או יותר מתוך הזכויות המופיעות במשבצות. בכל משבצת המתייחסת לזכות שנבחרה, אפשר לצייר ציור הממחיש אותה או לכתוב אירוע הקשור אליה.

6. **דיון במליאה בשאלות הבאות:**
   - איזו זכות בחרתם להציג ומדוע היא חשובה בעיניכם?
   - האם חשוב שכל אחת מהזכויות תהיה כלולה בהצהרה? מדוע?
   - האם הייתם והייתן משנים משהו בהצהרת זכויות הילד? אם כן, מה?
   - מה כל אחת ואחד מאיתנו יכולים לעשות כדי שהזכויות המופיעות בהצהרה יכובדו ויתממשו?
   - מה צריך לקרות בכיתה, בבית הספר או בעיר כדי להבטיח את מימוש זכויותיהם של כל הילדות והילדים?

[10] . ההפעלה מתוך התכנית "אלף בית בדמוקרטיה", פרק "זכויות", עמ' 185 – 189.

7. סיכום - עיבוד התהליך ונקודות מרכזיות:

בשיחה המסכמת מתייחסים למשימות שביצעו המשתתפים והמשתתפות ולתובנות שעלו מהן.
מדגישים את הנקודות הבאות:

- ההיכרות עם הצהרת זכויות הילד מלמדת כי לילדות ולילדים יש זכויות רבות, הנוגעות לתחומים שונים בחייהם.
- הבחירה בזכויות החשובות לכל אחת ואחד והצגתן בפני הקבוצה ממחישות שלזכויות שונות יש משמעות וחשיבות עבור ילדים שונים.
- לצד הזכות של כל ילדה וילד לקבל יחס מכבד והוגן, חשוב לכבד גם את זכויותיהם של אחרים ואחרות.
- עצם קיומה של הצהרת זכויות אינו מבטיח שהזכויות יישמרו. נדרשת אחריות משותפת של המשפחה, בית הספר, הקהילה והחברה כולה לפעול למימושן.

למנחה: רקע היסטורי על אמנת זכויות הילד

עד לפני כמאה שנה, במדינות רבות בעולם, ילדים לא הוכרו כבני אדם בעלי זכויות עצמאיות, כפי שאנו מכירים בהם כיום. במשך תקופות ארוכות נחשבו ילדים לרכוש הוריהם, וההורים נתפסו כבעלי סמכות כמעט מוחלטת על חייהם. החברה והמדינות לא תמיד הכירו בצרכים המיוחדים של ילדים או באחריותן להגן עליהם ולדאוג לבריאותם ולהתפתחותם.

בעבר, ילדים רבים נאלצו לעבוד מגיל צעיר כדי לעזור בפרנסת משפחותיהם. לפני כמאתיים שנה (בעקבות המהפכה התעשייתית במאות ה־18 וה־19), ילדים רבים עבדו בבתי חרושת, במכרות, בבתי מלאכה ובשדות. הם עבדו שעות ארוכות, לעיתים בתנאים מסוכנים, ולא תמיד זכו למנוחה, ללימודים או לטיפול רפואי. ילדים רבים חיו בעוני ובמחלות, ולא נותר להם מספיק זמן לשחק וליהנות מילדותם.

תנאי החיים והעבודה הקשים של הילדים עוררו בהדרגה ביקורת ומחאה. אנשים, ארגונים ותנועות חברתיות החלו לדרוש להגן על ילדים, להגביל את עבודתם ולאפשר להם ללמוד בבית הספר. במקביל, התפתחו המדע והחינוך, והידע על הצרכים הגופניים והנפשיים של ילדים גדל.

גם שתי מלחמות העולם, שבהן ילדים רבים איבדו את הוריהם, את בתיהם ואת תחושת הביטחון שלהם, חיזקו את ההבנה שילדים זקוקים להגנה מיוחדת ושיש לדאוג לשלומם ולזכויותיהם.

כך התפתחה בהדרגה ההכרה שילדים אינם מבוגרים קטנים ואינם רכוש של הוריהם, אלא בני אדם בפני עצמם, בעלי צרכים, רצונות וזכויות משלהם. התפתחה גם ההבנה שהאחריות לדאוג לילדים אינה מוטלת רק על הוריהם, אלא גם על המדינה ועל החברה כולה. המדינה והחברה צריכות לסייע להורים ולדאוג גם לילדים שהוריהם מתקשים לספק את צורכיהם.

במהלך השנים פעלו מדינות וארגונים בעולם לקידום זכויות הילדים. בשנת 1959 פרסם האו"ם **הצהרה בדבר זכויות הילד**, ובשנת 1989 התקבלה באו"ם **אמנת זכויות הילד**. האמנה נכנסה לתוקף בשנת 1990, והיא קובעת את הזכויות הבסיסיות המגיעות לכל ילד וילדה בעולם.

מטרת האמנה היא להבטיח שכל ילד וילדה, בכל מקום בעולם, יוכלו לחיות בביטחון ובכבוד, לקבל הגנה וטיפול, ללמוד, להתפתח, להביע את דעתם וליהנות מזכויותיהם.

אמנה היא הסכם רשמי בין מדינות, שבו הן מתחייבות לפעול לפי עקרונות וכללים מוסכמים. מדינות רבות בעולם הצטרפו לאמנה והתחייבו לפעול לשמירה על זכויות הילדים ולמימושן.

מדינת ישראל אישררה את אמנת זכויות הילד בשנת 1991. פירוש הדבר הוא שישראל קיבלה על עצמה באופן רשמי את ההתחייבות לכבד את הזכויות המופיעות באמנה ולפעול למימושן.

מושגים שכדאי להסביר:

- **האו"ם – ארגון האומות המאוחדות**: ארגון שבו חברות כמעט כל מדינות העולם. מטרתו לקדם שיתוף פעולה בין מדינות ולטפל בנושאים ובבעיות המשותפים לעולם כולו.
- **אמנה:** הסכם רשמי בין מדינות, שבו הן מתחייבות לפעול לפי כללים ועקרונות מוסכמים.
- **אשרור:** אישור רשמי וסופי של מדינה להסכם או לאמנה, שמשמעותו התחייבות לפעול לפיהם.

הצהרת זכויות הילד והילדה בישראל

תקציר מותאם לבתי ספר יסודיים

כל ילד וילדה זכאים ליהנות מכל הזכויות המפורטות בהצהרה, ללא הבדל של מין, דת, מוצא, שפה, אמונה, מצב בריאותי או כל הבדל אחר.

1. **הזכות לגדול, להתפתח בתנאים של חירות וכבוד** לכל ילד וילדה יש זכות לחיים, להתפתחות גופנית, רגשית, שכלית וחברתית, ולתנאים שיאפשרו להם לגדול בביטחון ובכבוד.
2. **הזכות לשם ולאזרחות (נתינות)** – לכל ילד וילדה יש זכות, עם לידתם או בסמוך לה, לשם, ולאזרחות.
3. **הזכות לחיי משפחה ולהגנה** – לכל ילד וילדה יש זכות לגדול במשפחה עם הוריו, לקבל אהבה, הבנה והגנה, וליהנות מתנאי חיים מתאימים. אם אינם יכולים לחיות עם הוריהם, יש לדאוג להם למסגרת חלופית מתאימה.
4. **הזכות להישמע ולהביע דעה** – לכל ילד וילדה יש זכות להביע את דעתם, מחשבותיהם ורגשותיהם בנושאים הנוגעים לחייהם, ושיקשיבו להם ויתחשבו בדעתם.
5. **הזכות לפרטיות** – לכל ילד וילדה יש זכות לפרטיות, לשמירה על סודותיהם, על המידע האישי שלהם ועל רכושם.
6. **הזכות להגנה מפני פגיעה וניצול** – לכל ילד וילדה יש זכות להגנה מפני אלימות, הזנחה, התעללות, השפלה וניצול, לרבות ניצול בעבודה, בפרסום ובמסחר.
7. **הזכות לבריאות ולביטחון כלכלי וחברתי** – לכל ילד וילדה יש זכות לקבל טיפול רפואי ושירותי בריאות, וליהנות מתמיכה שתסייע במילוי צורכיהם הבסיסיים.
8. **הזכות להגנה ולתמיכה המותאמות לצרכים מיוחדים** – ילדים עם מוגבלות, מחלה או קושי זכאים לטיפול, לחינוך ולתמיכה המתאימים לצורכיהם וליכולותיהם, כדי שיוכלו להתפתח ולהשתתף בחברה.
9. **הזכות לחינוך** – לכל ילד וילדה יש זכות לקבל חינוך חינם מהגן ועד סיום התיכון, לפיתוח היכולות והכישרונות שלהם ולהזדמנות שווה ללמוד ולהתקדם.
10. **הזכות להתחשבות מיוחדת של מערכת המשפט ומערכת אכיפת החוק** – כאשר ילד או ילדה מעורבים בהליך משפטי, יש להתחשב בגילם ובצורכיהם, להגן על זכויותיהם ולפעול לטובתם.
11. **הזכות ליחס מיוחד כאשר ילד או ילדה עוברים על החוק** – יש להתחשב בגילם ובמצבם, להעניק להם יחס הוגן ומותאם, ולפעול בדרך שתאפשר להם ללמוד, להשתקם ולחזור לחברה.
12. **הזכות להגנה ולעדיפות במצבי חירום** – במצבי מלחמה, אסון או חירום, יש להעניק לילדים עדיפות בטיפול, בהגנה ובהצלה.

דף עבודה אישי: זכויות הילד והילדה החשובים לדעתי

בדף זה רשומות שניים עשר זכויות המגיעות לכל ילד וילדה, ללא הבדל במוצאם, מינם, דתם, שפתם, ולמצבם או לנסיבות חייהם. כל סעיף מבטא זכות אחרת והוא רשום במשבצת נפרדת.

לאחר שתקראו אותם, אתם מתבקשים לפעול בדרך הבאה:

1. תחילה בחרו בסעיף אחד או יותר של זכויות שלפי דעתכם מבטאים זכויות חשובות.
2. לאחר שבחרתם את הסעיף או הסעיפים של הזכויות – במשבצת בה מופיעה הזכות, ציירו ציור המבטא לדעתכם את הזכות, או תארו בכתב אירוע רלוונטי הקשור לזכות שבמשבצת.

כל ילד וילדה זכאים ליהנות מכל הזכויות המפורטות בהצהרה, ללא הבדל של מין, דת, מוצא, שפה, אמונה, מצב בריאותי או כל הבדל אחר.

1. **הזכות לגדול, להתפתח בתנאים של חירות וכבוד** – לכל ילד וילדה יש זכות לחיים, להתפתחות גופנית, רגשית, שכלית וחברתית, ולתנאים שיאפשרו להם לגדול בביטחון ובכבוד.
2. **הזכות לשם ולאזרחות (נתינות)** – לכל ילד וילדה יש זכות, עם לידתם או בסמוך לה, לשם, ולאזרחות.
3. **הזכות למשפחה, לאהבה ולהגנה** – לכל ילד וילדה יש זכות לגדול במשפחה עם הוריו, לקבל אהבה, הבנה והגנה, וליהנות מתנאי חיים מתאימים. אם אינם יכולים לחיות עם הוריהם, יש לדאוג להם למסגרת חלופית מתאימה.
4. **הזכות להישמע ולהביע דעה** – לכל ילד וילדה יש זכות להביע את דעתם, מחשבותיהם ורגשותיהם בנושאים הנוגעים לחייהם, ושיקשיבו להם ויתחשבו בדעתם.
5. **הזכות לפרטיות** – לכל ילד וילדה יש זכות לפרטיות, לשמירה על סודותיהם, על המידע האישי שלהם ועל רכושם.

6. **הזכות להגנה מפני פגיעה וניצול** – לכל ילד וילדה יש זכות להגנה מפני אלימות, הזנחה, התעללות, השפלה וניצול, לרבות ניצול בעבודה, בפרסום ובמסחר.
7. **הזכות לבריאות ולביטחון כלכלי וחברתי** – לכל ילד וילדה יש זכות לקבל טיפול רפואי ושירותי בריאות, וליהנות מתמיכה שתסייע במילוי צורכיהם הבסיסיים.
8. **הזכות להגנה ולתמיכה המותאמות לצרכים מיוחדים** – ילדים עם מוגבלות, מחלה או קושי זכאים לטיפול, לחינוך ולתמיכה המתאימים לצורכיהם וליכולותיהם, כדי שיוכלו להתפתח ולהשתתף בחברה.
9. **הזכות לחינוך** – לכל ילד וילדה יש זכות לקבל חינוך חינם מהגן ועד סיום התיכון, לפיתוח היכולות והבישרונות שלהם ולהזדמנות שווה ללמוד ולהתקדם.
10. **הזכות להתחשבות מיוחדת של מערכת המשפט ומערכת אכיפת החוק** – כאשר ילד או ילדה מעורבים בהליך משפטי, יש להתחשב בגילם ובצורכיהם, להגן על זכויותיהם ולפעול לטובתם.
11. **הזכות ליחס מיוחד כאשר ילד או ילדה עוברים על החוק** – יש להתחשב בגילם ובמצבם, להעניק להם יחס הוגן ומותאם, ולפעול בדרך שתאפשר להם ללמוד, להשתקם ולחזור לחברה.
12. **הזכות להגנה ולעדיפות במצבי חירום** – במצבי מלחמה, אסון או חירום, יש להעניק לילדים עדיפות בטיפול, בהגנה ובהצלה.

הפעלה 4 : מנסחים אמנת זכויות לילד ולילדה

מטרות

- להעמיק את ההיכרות עם זכויות הילד והילדה ועם חשיבותן.
- להתנסות בניסוח אמנת זכויות אישית וכיתתית.
- להבין את חשיבותה של הסכמה משותפת על זכויות ואת תפקידה בהתמודדות עם מחלוקות וקונפליקטים.

אמצעים

- הצהרת זכויות הילד והילדה מוגדלת ותלויה על הלוח, או עותקים לעיון התלמידים והתלמידות.
- דפי עבודה לניסוח מגילת זכויות אישית כמספר המשתתפים והמשתתפות - (דוגמה מצורפת).
- כלי כתיבה ו/או חומרי יצירה שונים.

מהלך הפעילות

1. פותחים בשיחה קצרה שמטרתה להיזכר בזכויות הילד והילדה שנלמדו בפעילות הקודמת, ולרענן את ההיכרות עם האמנה לקראת המשך הפעילות. אפשר להציע לתלמידים ולתלמידות לקרוא יחד את סעיפי האמנה המוצגת על הלוח, להבהיר מושגים ולאחר מכן לקיים שיחה על השאלות הבאות:
   - אילו זכויות מתוך האמנה אתם זוכרים מהפעילות הקודמת?
   - מדוע חשוב להבטיח את הזכויות האלה לכל ילדה וילד?
   - מדוע חשוב שתהיה אמנה משותפת המגדירה את זכויותיהם של ילדים וילדות?
2. עבודה אישית – ניסוח אמנת זכויות אישית: מחלקים לכל תלמיד ותלמידה את דף העבודה. הסבירו כי עליהם לנסח אמנת זכויות אישית, ובה לכתוב את הזכויות שלדעתם צריכות להיות מובטחות לכל ילדה וילד וחשוב לכלול באמנה. בקשו מהם לכתוב לפחות שלוש זכויות, כל אחת בסעיף נפרד ובניסוח ברור.
3. במליאה – הזמינו את התלמידים והתלמידות להציג את אמנות הזכויות האישיות שכתבו. במהלך ההצגה, רשמו אותן על הלוח ובדקו יחד אילו זכויות חוזרות על עצמן ואילו זכויות חדשות עולות. הרשימה שתתגבש תשמש בסיס לדיון המשותף.
4. דיון בשאלות הבאות:
   - מדוע בחרתם לכלול את הזכויות שכתבתם במגילה?
   - מה אפשר ללמוד מהדמיון ומהשוני בין מגילות הזכויות האישיות?
   - כיצד אפשר להתייחס לבחירות שונות של תלמידים ותלמידות לגבי הזכויות שצריכות להיכלל באמנה?
   - מהו תפקידה של אמנת זכויות? מדוע חשוב להסכים על זכויות משותפות?

- האם כל מה שהופיע באמנות שכתבו הוא זכות, או שחלק מהדברים הם למעשה כללים? כיצד אפשר להבחין בין השניים?

דוגמה להמחשת ההבדלים: הזכות לפרטיות היא זכות. הכלל שלפיו לא קוראים הודעות אישיות של אחרים ללא רשות נועד להגן על הזכות לפרטיות. כלל בזה יכול להיכלל בתקנון הכיתה.

5. אמנת זכויות כיתתית – שואלים את התלמידים והתלמידות כיצד לדעתם יש לבנות אמנת זכויות כיתתית או בית ספרית. אילו זכויות חשוב לכלול בה, ומדוע?
6. סיכום הפעילות – נקודות מרכזיות להדגשה בסיכום:

- זכויות הילד והילדה שייכות לכל הילדים והילדות מעצם היותם ילדים, ואינן ניתנות לביטול או לשלילה כעונש על התנהגות או תלויות בהסכמתם של אחרים. כללים והסכמות יכולים להשתנות בהתאם לצרכים ולנסיבות והן נועדו לאפשר חיים משותפים ולסייע בשמירה על זכויותיהם של כולם. לכן, חשוב שכללים ייקבעו מתוך התחשבות בזכויות ולא יפגעו בהן.
- הדגישו כי **אמנת זכויות** אינה רשימה של כללי התנהגות. האמנה מגדירה אילו זכויות צריכות להיות מובטחות לכל ילדה וילד; התקנון מרכז את ההסכמות להתנהלות המשותפת; והכללים מתרגמים את ההסכמות להתנהגות מעשית. הכללים והתקנון צריכים לשרת את הזכויות ולא לפגוע בהן.

הערות מתודיות

חשוב להבהיר לתלמידים ולתלמידות את ההבדל בין שלושה מושגים:

- **אמנת זכויות** – מסמך המגדיר את הזכויות המגיעות לכל ילדה וילד, מעצם היותם ילדים, ואת הזכויות שיש להבטיח ולשמור עליהן.
- **תקנון כיתה** – מסמך הכולל הסכמות ועקרונות להתנהלות המשותפת בכיתה. התקנון נועד להסדיר את החיים בכיתה ולסייע בשמירה על זכויותיהם של כל התלמידים והתלמידות.
- **כללים** – הנחיות והסכמות מעשיות המגדירות כיצד יש לנהוג במצבים שונים בחיי היומיום, כדי לאפשר התנהלות משותפת ולשמור על זכויות כולם.

מנסחים אמנת זכויות – דף עבודה אישי

כתבו בדף זה איזה זכויות לדעתכם חשוב וצריך לכלול באמנת זכויות הילד והילדה.
כתבו כל זכות בסעיף נפרד ובניסוח ברור.

.1
.2
.3
.4
.5
.6
.7
.8
.9
.10

הפעלה 5: הקשר הראוי בין זכות לחובה – משחק הזיכרון

מוצעות שתי אפשרויות לקיים את הפעילות

מטרות:

- בירור הקשר שבין מימוש זכויות ומילוי חובות.
- בירור הקשיים במילוי חובות.
- בירור ראשוני של הקשר הראוי בין זכויות וחובות בדמוקרטיה.

אמצעים:

ניתן לקיים את הפעילות בשני אופנים ובהתאם להכין את החומרים:

- **אפשרות אחת** – כרטיסיות ריקות בשני צבעים שונים לזכויות וחובות אותן התלמידים והתלמידות ימלאו באופן אישי – כרטיסיות בצבע אחד לזכויות (**למשל בצבע כחול**), וכרטיסיות בצבע אחר, לחובות הנגזרות מהזכויות (**למשל בצבע ורוד**) מספר הכרטיסיות בכל צבע כמספר הילדים, לפחות.
- **אפשרות שניה** – כרטיסיות בשני צבעים כנ"ל ועליהן כבר רשומות הזכויות והחובות הנגזרות ממנה.

  לדוגמה: הזכות לפרטיות מול החובה שלא לחטט במגרות של אחרים.

  רשימה של זכויות וחובות הנגזרות ממנה מצורפת בהמשך.

מהלך הפעילות:

<u>מהלך לאפשרות הראשונה – כרטיסיות ריקות</u>

1. מסבירים כי בפעילות יעסקו בקשר שבין זכויות לחובות באמצעות כרטיסיות משחק זיכרון אותן כל תלמיד ותלמידה יכינו באופן אישי.

   דוגמה לקשר בין זכות לחובה: הזכות לפרטיות מול החובה שלא לחטט במגרות של אחרים.
2. מחלקים לכל תלמיד ותלמידה שתי כרטיסיות ריקות, כל אחת בצבע שונה, למשל כחולה ורודה; מגדירים מראש איזה צבע מייצג זכות ואיזה צבע מייצג חובה, ומבקשים לכתוב:
   - על כרטיסייה הכחולה – **זכות שחשובה להם**.
   - על כרטיסייה הוורודה – **חובה הנגזרת מאותה זכות**.

   חשוב להקפיד על ההבחנה בין צבעי הכרטיסיות, כדי שניתן יהיה לקיים את משחק הזיכרון.
3. מחלקים את הכיתה לקבוצות קטנות של כ-5 תלמידים ותלמידות בקבוצה ומסבירים את כללי המשחק שישחקו כעת.
   - **מטרת המשחק: לשייך את החובות לזכויות מהן הן נגזרות.**
   - אביזרי המשחק הם כרטיסיות זכות וכרטיסיות חובה – שכל אחד ואחת מילאו. (לכרטיסיות הזכות צבע אחד ולכרטיסיות החובה צבע אחר.)

- הכרטיסיות תעורבבנה ותפוזרנה על הרצפה כשהן הפוכות.
- יתקיים סבב: כל משתתף ומשתתפת ירימו בתורם, כרטיסייה אחת מכל צבע (כרטיסיית זכות וכרטיסיית חובה), ויבדקו אם החובה הרשומה נגזרת מהזכות.
- אם נוצרה התאמה בין הזכות והחובה – מקיימים דיון במשמעות הקשר ומנסים להבינו.
- אם לא נוצרה התאמה בין הזכות והחובה – מחזירים את הכרטיסיות למקומן כשהן הפוכות.
- ממשיכים באופן הזה עד שימצאו כל ההתאמות.

4. **דיון במליאה:** לאחר שהסתיים המשחק (כשכל החובות משויכות לזכויות מהן נגזרו), מתכנסים במליאה לדיון בשאלות המתייחסות אליו:

א. אילו זכויות הופיעו בכרטיסיות? אילו חובות הוצעו כדי לשמור על הזכויות ולממש אותן?

ב. האם היה קל למצוא התאמה בין זכויות לחובות? האם התעוררו חילוקי דעות לגבי התאמות מסוימות?

5. **הרחבת הדיון** - בוחנים את הקשר בין זכויות לחובות בחיי היומיום ובחברה:

א. מה החשיבות של מילוי חובות למימוש זכויות?

ב. מהם הקשיים במילוי חובות שנועדו לאפשר מימוש זכויות?

ג. חשבו על דוגמה שבה מילאתם חובה שסייעה לשמור על זכות של אדם אחר. מדוע נהגתם כך?

ד. חשבו על דוגמה שבה סירבתם למלא חובה שנועדה לאפשר מימוש של זכות. מדוע נהגתם כך?

ה. כיצד נכון להתייחס למי שאינו ממלא את חובותיו?

ו. האם ראוי להטיל סנקציות (עונשים) על מי שאינו ממלא את חובותיו? אילו זכויות עלולות להיפגע בעקבות הסנקציות המוצעות?

ז. מהו, לדעתכם, הקשר הראוי בין זכויות לחובות?

הערה למנחה: יש לבדוק האם אותם עקרונות של הטלת סנקציות על מי שאינו ממלא חובות, מנחים את התלמידים בכל המצבים (לדוגמא: האם תלמיד הציע להטיל עונש על מי שאינו ממלא את חובותיו במצב אחד, ואילו במצב אחר הוא לא הציע זאת).

ח. האם צריך להיות שוויון בזכויות? האם צריך להיות שוויון בחובות? (זכויות הילד/ה מחדדות את העובדה שאין שוויון בחובות. לילדים יש זכויות שוות, אך אין שוויון בחובות ביניהם לבין המבוגרים.

<u>מהלך פעילות באפשרות השנייה – כרטיסיות עליהן כבר רשומות זכויות חובות:</u>

אפשרות זו מתאימה כאשר עומד לרשות הקבוצה זמן קצר יחסית לפעילות, וכן בהתאם לגיל התלמידים והתלמידות ולרמת הקריאה והכתיבה שלהם. היא מאפשרת להתמקד במיון הכרטיסיות ובבירור הקשר בין זכויות לחובות, ללא צורך בניסוח עצמאי של הזכויות והחובות.

1. מסבירים כי בפעילות יעסקו בקשר שבין זכויות לחובות באמצעות כרטיסיות משחק זיכרון

לדוגמה: כרטיסייה עליה רשומה הזכות לפרטיות וכרטיסיה שבה רשומה החובה שלא לחטט במגרות של אחרים.

2. מפזרים על רצפת הכיתה את הכרטיסיות עליהן רשומות הזכויות והחובות - מעורבבות כשהן הפוכות ומסבירים את כללי המשחק שישחקו כולם.ן עכשיו:

- **מטרת המשחק: לשייך את כל החובות לזכויות מהן הן נגזרות.**
- אביזרי המשחק הם כרטיסיות זכות וכרטיסיות חובה – המפוזרות על רצפת החדר: לכרטיסיות הזכות צבע אחד ולכרטיסיות החובה צבע אחר.
- יתקיים סבב: כל משתתף ומשתתפת ירימו בתורם, כרטיסייה אחת מכל צבע (כרטיסיית זכות וכרטיסיית חובה), ויבדקו אם החובה הרשומה נגזרת מהזכות.
- אם נוצרה התאמה בין הזכות והחובה – מקיימים דיון במשמעות הקשר ומנסים להבינו.
- אם לא נוצרה התאמה בין הזכות והחובה – מחזירים את הכרטיסיות למקומן כשהן הפוכות.
- ממשיכים באופן הזה עד שימצאו כל ההתאמות בין הזכויות לחובות.

3. **דיון במליאה:**

- אילו זכויות הופיעו בכרטיסיות?
- האם היה קל למצוא את ההתאמות בין הזכויות לחובות? האם היו כרטיסיות שעוררו חילוקי דעות? מדוע?
- אילו חובות תהיו מוכנים למלא ואילו תסרבו?
- מה, לדעתכם, עלולות להיות התוצאות של אי מילוי החובות הללו?
- איך צריך לנהוג במי שאינו ממלא את החובות הללו?

סיכום לשתי האפשרויות

בשיחה המסכמת מדגישים כי לכל זכות יש חובות שעוזרות לשמור עליה ולאפשר לכל אדם ליהנות ממנה. למשל, כדי שכולם יוכלו לממש את זכותם להביע את דעתם, חשוב שכולם יאפשרו לאחרים לדבר, יקשיבו להם ויכבדו את דעתם.

יש דרכים שונות למלא חובות, ולא תמיד אותו אדם הוא שאחראי למילוין. עם זאת, האחריות לשמירה על זכויות היא של כולנו.

חשוב להדגיש כי גם כאשר אדם אינו ממלא את חובותיו, אין פירוש הדבר שמאבדים את זכויותיו. הזכויות הבסיסיות שייכות לכל אדם, ואין לשלול אותן ממנו כעונש על כך שלא מילא חובה .מילוי חובות חשוב כדי שכולנו נוכל ליהנות מזכויותינו, אך הזכויות אינן מותנות בכך שנמלא את חובותינו.

בכל הקשור לזכויות ילדים, הזכויות שוות, אך החובות חלות ברוב המקרים על המבוגרים (מדינה, הרשות המקומית, ההורים ועוד).

כרטיסיות משחק זכויות וחובות – משחק הזיכרון

הזכות	חובות ופעולות המסייעות למימושה
הזכות לפרטיות	✓ לא לחטט במגירות או בתיקים של אחרים ללא רשות. ✓ לא לקרוא יומן או מכתבים אישיים של אחרים. ✓ לא לקרוא הודעות אישיות בטלפון של אחרים ללא רשות. ✓ לא לפרסם תמונה או מידע אישי של אדם אחר ללא הסכמתו.
הזכות לחופש הביטוי	✓ לאפשר לאחרים להביע את דעתם בלי להתפרץ לדבריהם. ✓ להקשיב גם לדעות שונות משלנו. ✓ לאפשר פרסום של דעות שונות, גם כשלא מסכימים איתן. ✓ לא למנוע מאחרים להביע את דעתם רק משום שדעתם אינה מוצאת חן בעינינו.
הזכות לביטחון	✓ לא להרביץ ולא לאיים על אחרים. ✓ לדאוג למרחב מוגן לכל אדם וילד ✓ לדאוג שבית הספר וגני המשחקים יהיו מקומות בטוחים ומוגנים. ✓ להציב שלטי אזהרה במקומות מסוכנים, למשל ליד מעברי חצייה. ✓ לעשות שלום
הזכות לחינוך	✓ לדאוג שיהיה מקום שבו כל ילד וילדה יוכלו ללמוד, כמו בית ספר. ✓ לאפשר לכל ילד וילדה ללמוד, גם אם למשפחתם אין כסף לממן את הלימודים. ✓ לא להפריע לאחרים ללמוד ולהקשיב במהלך השיעור. ✓ לדאוג שכל הילדים יקבלו את העזרה הדרושה להם כדי ללמוד.
הזכות לבריאות	✓ לאפשר לכל ילד וילדה לקבל חיסונים. ✓ לדאוג שיהיו קופות חולים ומרכזים רפואיים נגישים לכולם. ✓ לדאוג שמי השתייה יהיו נקיים ובטוחים לשימוש. ✓ לאפשר לכל אדם לקבל טיפול רפואי כשהוא חולה או נפגע.

הזכות לכבוד	✓ לא להשפיל או לבזות אחרים. ✓ לא להפיץ שמועות או שקרים שעלולים לפגוע באחרים. ✓ לא לענות אדם בעינויים או ביחס אכזרי ומשפיל. ✓ להתייחס לכל אדם בכבוד, גם כשלא מסכימים איתו.
הזכות לקניין	✓ לא לקחת חפצים של אחרים ללא רשות. ✓ לא להרוס או לפגוע ברכוש של אחרים. ✓ להחזיר חפץ שלקחנו בהשאלה לבעליו. ✓ לשמור על רכוש ציבורי, כמו ספרים בספרייה וציוד בבית הספר.
הזכות לשוויון בפני החוק	✓ לא להפלות בין בנים לבנות בקביעת עונשים. ✓ לדאוג שכל אדם יקבל יחס שווה בפני החוק. ✓ לאפשר לכל ילד/הלקבל הגנה וייצוג בבית המשפט, גם אם אין לו כסף לכך. ✓ להבטיח שהחוקים יחולו על כולם, בלי להעדיף אדם בגלל מעמדו או עושרו.
הזכות לזהות	✓ לדאוג שלכל ילד וילדה יהיה שם מרגע לידתם. ✓ לרשום כל ילד וילדה במרשם האוכלוסין עם לידתם. ✓ לאפשר לכל ילד וילדה להכיר את מוצאם ואת משפחתם. ✓ לכבד את שמו, שפתו, תרבותו ומסורתו של כל אדם.
הזכות להתחשבות משפטית	✓ לקבוע חוקים המתחשבים בצרכים המיוחדים של ילדים. ✓ לאפשר לכל ילד וילדה לקבל הגנה משפטית, גם אם אין למשפחתם כסף לממן אותה. ✓ לאפשר לילדים להשמיע את דעתם בהליכים משפטיים הנוגעים להם. ✓ להתאים את ההליכים המשפטיים לגילם ולצרכים של ילדים.

אין הכרח שכל חובה תתאים רק לזכות אחת; חלק מהכרטיסיות עשויות לעורר דיון בשאלת הקשר ביניהן. דווקא האפשרות הזו יכולה להעשיר את המשחק ואת הדיון המסכם.

הפעלה 6 : הזכות לכבוד – הרוח נושבת על כל מי ש...

הפעלה זו מאפשרת לבחון את משמעות הזכות לכבוד ביחסים בין בני אדם בכלל ובין תלמידים ותלמידות בבית הספר בפרט. במהלך הפעילות ייבחנו הקשרים בין הזכות לכבוד לבין זכויות אחרות, וכן הדרכים לשמירה על יחסים מכבדים בתוך קבוצה.

מטרות:

- היכרות עם הזכות לכבוד כזכות בסיסית.
- בירור ראשוני של הקשר בין הזכות לכבוד לבין זכויות אחרות.

אמצעים:

- רשימת היגדים למשחק "הרוח נושבת" (מצורף בהמשך).
- כרטיסיות לבנות ריקות.
- צבעים ואמצעי ציור אחרים, דבק, מספריים.
- בריסטול גדול – אחד לכל אחת מקבוצות העבודה הקטנות.
- למנחה: מאמר קצר על הזכות לכבוד.

מהלך הפעילות:

1. הפעילות תיפתח במשחק "הרוח נושבת" באמצעות רשימת היגדים (המצורפת). המורה תקריא כל פעם היגד אחד והתלמידים/תלמידות אשר ההיגד הנאמר מתאים להם יעמדו, בעוד אלה שההיגד לא מתאים להם ימשיכו לשבת.
2. בעקבות משחק "הרוח הנושבת", התלמידים והתלמידות יתבקשו למיין את כל ההיגדים שנאמרו במהלך המשחק לקבוצות, לפי מכנה משותף:
   - לאסוף יחד היגדים שיש ביניהם קשר.
   - לתת לכל קבוצת היגדים כותרת המבטאת את הזכות שאליה הם קשורים.
   - להציג בפני הכיתה את הקבוצות שיצרו ולהסביר את הבחירות שלהם.
3. מקיימים דיון המתייחס למשחק ולמיון ההיגדים:
   א. מה ניתן ללמוד מהמשחק שהתקיים על הזכות לכבוד?
   ב. מה ניתן ללמוד על זכויות בכלל ועל הזכות לכבוד בפרט לאור מה שקרה בקבוצה - האם העובדה שתלמידים שונים קמו או נשארו לשבת בעקבות אותם היגדים מלמדת אותנו משהו על ההבדלים בינינו?
   ג. מה ניתן ללמוד ממיון ההיגדים לקבוצות על הזכויות השונות ועל הקשר ביניהן?
   ד. מה ניתן ללמוד על הזכות לכבוד מכל הפעילות שהתקיימה עד כה?
4. פעילות יצירתית בעקבות הדיון –
   א. התלמידים יחולקו לקבוצות עבודה הטרוגניות קטנות.

ב. תחילה עבודה אישית: כל תלמיד ותלמידה יבחרו זכות אחת מתוך הזכויות שעלו במיון ההיגדים, ויבטאו אותה באמצעות ציור או יצירה אחרת.

א. משימה קבוצתית – כל קבוצה תקבל בריסטול גדול.

- חברי וחברות הקבוצה יציגו זה לזו את הזכויות שבחרו ועיצבו.
- לאחר מכן יתבקשו ליצור עבודה משותפת שכותרתה תהיה "הזכות לכבוד: המציגה את כל הזכויות שבחרו ותמחיש באמצעות מילים, משפטים או חיצים את הקשרים ביניהן ואת הקשר של כולן לזכות לכבוד.

5. מתכנסים במליאה והקבוצות יציגו בפני הכיתה את העבודות שיצרו.

6. מקיימים דיון בשאלות הבאות:

א. אלו זכויות נבחרו על ידי התלמידים והתלמידות?

ב. כיצד הזכויות הנבחרות קשורות לזכות לכבוד?

ג. מה ניתן ללמוד על הזכות לכבוד מתוך עבודות התלמידים?

ד. האם בעבודה הקבוצתית המשותפת נשמרה הזכות לכבוד? אם כן – כיצד זו באה לידי ביטוי?

ה. האם בעבודה הקבוצתית המשותפת נפגעה הזכות לכבוד? אם כן – כיצד זו באה לידי ביטוי?

7. לסיום, התלמידים והתלמידות מוזמנים להציע יחד הגדרה לזכות לכבוד, על סמך ההתנסויות, הדיונים והעבודות שהכינו. המורה תסייע להם לגבש הגדרה משותפת שתבטא מהי הזכות לכבוד וכיצד אפשר לשמור עליה ביחסים בין בני אדם.

סיכום

אפשר להגדיר את הזכות לכבוד עם התלמידים והתלמידות בסיכום כך:

הזכות לכבוד היא הזכות של כל אדם (ילדים כלולים במושג אדם) שיתייחסו אליו בכבוד, יכירו בערך שלו כאדם, יכבדו את רגשותיו, את דעותיו ואת פרטיותו, ולא ישפילו אותו, יפגעו בו או יבזו אותו. הזכות לכבוד שייכת לכל אדם, לכל ילד וילדה, ללא קשר למי שהוא או למה שהוא חושב, אומר או עושה.

היגדים למשחק "הרוח נושבת"

היגדים אלו הן הצעות, אפשר לבחור בהיגדים אחרים בהתאם לסוגיות חברתיות אחרות הרלוונטיות לביתה, לבית הספר ולחברה.

1. הרוח נושבת לכל מי שרוצה שיקשיבו לו כשהוא מדבר, גם אם לא מסכימים איתו.
2. הרוח נושבת לכל מי שלא היה צוחק אם מישהו או מישהי היו מגיעים עם שיער קוצים ירוק.
3. הרוח נושבת לכל מי שלא מסכים שיפתחו לו את התיק בלי רשות.
4. הרוח נושבת לכל מי שחושב שזה לא מצחיק להוריד למישהו או למישהי את המכנסיים.
5. הרוח נושבת לכל מי שלא היה נכנס לבית של שכן או שכנה בלי לדפוק בדלת.
6. הרוח נושבת לכל מי שנפגע כשמגלים לאחרים סוד שסיפר.
7. הרוח נושבת לכל מי שחושב שזה לא בסדר שילדים וילדות מעדות שונות ילמדו בביתות נפרדות.
8. הרוח נושבת לכל מי שחושב שזה פוגע לקרוא למישהו או למישהי בשמות כמו שמן, שחור, רוסי או אתיופי.
9. הרוח נושבת לכל מי שחושב שזה לא בסדר להסית נגד יהודים, ערבים, דתיים, חילוניים או כל האנשים בעלי זהויות מגדריות שונות.
10. הרוח נושבת לכל מי שחושב שזה לא מכבד להיכנס לבית כנסת בלי כיפה או להיכנס למסגד עם נעליים.
11. הרוח נושבת לכל מי שקרא לילד או לילדה בשם מעליב בשבוע האחרון.
12. הרוח נושבת לכל מי שחושב שלא צריך להתבייש בשפה שמדברים בבית.

על הזכות לכבוד[11]:

לזכות לכבוד שתי משמעויות עיקריות בהקשר הדמוקרטי:

משמעות רחבה – לפיה כל פגיעה בזכות אנושית משמעותה פגיעה בכבוד האדם

ומשמעות צרה – לפיה הפגיעה בכבוד פירושו השפלה של האדם ושלילת ערכו בעיני עצמו ובעיני סביבתו.

הרצון לממש את הזכות לכבוד (בשתי המשמעויות) הוא תנאי הכרחי לקיומה של זכות זו, אך לא תנאי מספיק. קיימים קשיים אובייקטיביים במימוש הזכות לכבוד בחברה דמוקרטית רב-תרבותית.

קשיים אלו נובעים מן הסתירה בין הזכות לכבוד לזכויות אחרות, ומן הבעייתיות הנובעת מהשוני הבין-התרבותי בפרשנות למושג הכבוד ולדרכי הביטוי שלו.

כדי לממש את הזכות לכבוד נדרשת פעולה חינוכית רחבת היקף, שתאפשר לתלמידים להכיר האחד את תרבות רעהו, תציג בפניהם את הקושי להתמודד עם זכויות סותרות ותלמד אותם את המיומנויות הנדרשות כדי לנהוג בסובלנות כלפי חבריהם.

בין אם אנו מדברים על מושג הכבוד במשמעותו הרחבה ובין אם אנו מדברים עליו במשמעותו הצרה, ישנם קשיים אשר אין בידינו לפותרם. עלינו לראות בתלמידים שותפים לגיבוש פתרונות חדשים, שיאפשרו למי ששייך לחברה שלנו לחיות בה מתוך תחושה של כבוד והערכה לעצמו ולזולתו.

[11]. מתוך הספר: **הזכות לכבוד והקושי לכבד**, אוקי מרושק-קלארמן, הוצאת מדרשת אדם דצמבר 1998, עמוד 30.

הפעלה 7: הזכות לחינוך לכולם

מטרות:

- בירור מהותה ומשמעותה של הזכות לחינוך.
- בבירור השאלה – איך מממשים את הזכות החינוך באופן שוויוני לכל הילדים והילדות?

אמצעים:

- כרטיסיית משימה – "הגעתם לאי בודד".
- כלי כתיבה, דפים וצבעים.
- סעיף 28 מתוך אמנת זכויות הילד הבינלאומית "הזכות לחינוך" (מצורף).

מהלך הפעילות:

1. כותבים על הלוח את הכותרת "**הזכות לחינוך**" ומבקשים מהתלמידים והתלמידות לחשוב ולומר מה המשמעות של זכות זו.
2. מסבירים כי בפעילות זו הם יתבקשו לתכנן מערכת חינוך בחברה חדשה שתוקם על אי בודד, ולחשוב כיצד היא תוכל להבטיח זכות שווה לחינוך לכל הילדים והילדות.
3. לאחר ההסבר, מחלקים את התלמידים והתלמידות לקבוצות של 4–5 משתתפים ומשתתפות. כל קבוצה תקבל כרטיסיית משימה ובה הנחיות לתכנון מערכת החינוך בחברה החדשה. התלמידים והתלמידות יציעו רעיונות ויכתבו את החלטותיהם.

כרטיסיית משימה קבוצתית – הגעתם לאי בודד

דמיינו שאתם חלק מקבוצת אנשים שהגיעה לאי בודד.
החלטתם להקים באי חברה חדשה, שבה כולם וכולן יוכלו לחיות יחד.
כל מי שהגיעו לאי חולקו לקבוצות חשיבה, ואתם חברים וחברות ב**קבוצת החינוך**.
המשימה שלכם: לתכנן כיצד תיראה מערכת החינוך בחברה החדשה שלכם, כך שלכל הילדות והילדים תהיה זכות שווה לחינוך. חשבו יחד:
הציעו רעיונות, דונו בהם וכתבו את ההחלטות שלכם.

4. מתכנסים במליאה – כל קבוצה מציגה את הרעיונות והמסקנות שגיבשה במסגרת המשימה, ומתייחסת לשאלה: מהי הזכות לחינוך ומה נדרש כדי להבטיח את מימושה?
5. דיון בעקבות הצגת התוצרים:
   א. מהן הנקודות המשותפות שעולות מתוצרי העבודה של הקבוצות השונות?
   ב. מהן הנקודות השונות שעולות מתוצרי העבודה של הקבוצות השונות?
   ג. מהי הזכות לחינוך כפי שתופשים אותה התלמידים בכתתנו?
   ד. האם ניתן לממש את הזכות לחינוך באופן שווה לכולם – אם כן, למה? אם לא, למה?

6. **הצעה לסיכום הפעילות** (בהתאם לשיקול דעת המורה, לשכבת הגיל ולמאפייני הכיתה):

מציגים בפני התלמידים והתלמידות את הזכות לחינוך כפי שהיא מנוסחת בסעיף 28 של אמנת זכויות הילד הבינלאומית. במליאה משווים בין הדברים שעלו בדיון לבין הקבוע באמנה, ובוחנים נקודות דמיון והבדלים בין תפיסות התלמידים והתלמידות לבין ההכרה הבינלאומית בזכות לחינוך.

סיכום כללי:

המנחה ביחד עם התלמידים והתלמידות חוזרים על הנקודות המרכזיות שעלו בפעילות:

- הזכות לחינוך משמעותה שלכל ילדה וילד תהיה אפשרות ללמוד, ללא הבדל של רקע, מקום מגורים או מצב כלכלי.
- כדי לממש את הזכות הזו צריך לחשוב מה צריך להתקיים כדי שכולם וכולן יוכלו ללמוד, ומהם הדברים שעלולים להקשות על ילדים וילדות לממש זכות זו.
- השוויון בחינוך אינו בהכרח מתן מענה זהה לכולם, אלא גם התחשבות בצרכים השונים של כל ילדה וילד, וסיפוק התנאים שיאפשרו לכל תלמיד ותלמידה להשתתף בלמידה, להתקדם ולהצליח.
- השאלה שצריך לברר היא: של מי האחריות לדאוג לכך שאף ילדה או ילד לא יישארו ללא אפשרות ללמוד, ולפעול לצמצום פערים ולמתן מענה למי שזקוקים לכך.

הזכות לחינוך
סעיף 28 – מתוך אמנת זכויות הילד הבינלאומית

1. המדינות החברות מכירות בזכותו של הילד לחינוך, ובמטרה להשיג זכות זו בהדרגה, ועל בסיס הזדמנות שווה:
   א. ידאגו כי חינוך יסודי יהיה חובה וחינם לכל.
   ב. יעודדו את פיתוחן של צורות שונות של חינוך תיכון, לרבות חינוך כללי ומקצועי, יעשו אותן ניתנות להשגה ונגישות לכל ילד, וינקטו אמצעים מתאימים כגון הנהגת חינוך חינם והגשת סיוע כספי במקרה הצורך.
   ג. ידאגו בכל האמצעים המתאימים כי חינוך גבוה יותר יהיה ניתן להשגה לכל על בסיס יכולת.
   ד. ידאגו לכך כי מידע והדרכה חינוכיים ומקצועיים יהיו ניתנים להשגה ונגישים לכל הילדים.
   ה. ינקטו אמצעים לעידוד נוכחות סדירה בבתי ספר ולהקטנת שיעורי הנשירה.
2. המדינות החברות ינקטו בכל האמצעים המתאימים על- מנת להבטיח כי המשמעת בבתי הספר תונהג באופן המתיישב עם הכבוד האנושי של הילד, ובהתאם לאמנה זו.
3. המדינות החברות יקדמו ויעודדו שיתוף-פעולה בינלאומי בעניינים הנוגעים לחינוך, במיוחד במטרה לתרום לביעור הבערות והאנאלפביתיות בעולם כולו, ולהקל על הגישה לידע מדעי וטכני ולשיטות הוראה חדישות. בהקשר זה תינתן תשומת לב מיוחדת לצורכיהן של ארצות מתפתחות.

הפעלה 8: מהו חופש הביטוי בשבילי?

מטרות

- לבחון מה המשמעות של מימוש הזכות לביטוי חופשי ואת האופן שבו הוא בא לידי ביטוי במרחבי חיים שונים.
- לזהות גורמים המאפשרים או מגבילים את חופש הביטוי שלנו ושל אחרים.
- לברר את גבולות חופש הביטוי ואת התנאים הנדרשים ליצירת מרחב המאפשר לכל אחת ואחד להביע את דעתם באופן חופשי ובצורה מכבדת.

אמצעים

- עותקים של "טבלת חופש הביטוי שלי", כמספר המשתתפים והמשתתפות.
- מדד חופש הביטוי – סקאלה הנעה בין 0 ל-10:
  - **0** - אין לי כמעט אפשרות להביע את דעתי
  - **5** - אני יכול/ה להביע את דעתי בחלק מהמצבים
  - **10** - אני מרגיש/ה חופשי/ה להביע את דעתי

0.....5.....10

חופש ביטוי מועט **חופש ביטוי** **חופש ביטוי רב**

- כלי כתיבה, מספריים ודבק.

מהלך הפעילות

1. כל משתתף ומשתתפת יקבלו את "טבלת חופש הביטוי שלי" ויתבקשו להתייחס באופן אישי לחופש הביטוי שלהם בארבעה מרחבים: בבית, בכיתה, בבית הספר וברחוב או במרחב הציבורי.

   בכל אחד מהמרחבים הם יתבקשו לתאר מצבים שבהם הם מרגישים חופשיים להביע את דעתם, מחשבותיהם ורגשותיהם, לצד מצבים שבהם הם מתקשים לעשות זאת או מעדיפים לשתוק. אפשר לכתוב, לצייר או לתאר אירוע מסוים.
2. לאחר סיום העבודה האישית, יתבקשו המשתתפים והמשתתפות לגזור את ארבעת הריבועים שבטבלה ולהפריד ביניהם.
3. במרכז החדר יוצב "מדד חופש הביטוי", המורכב מסקאלה הנעה בין שלוש אפשרויות:
   - חופש ביטוי מועט.
   - חופש ביטוי בינוני.
   - חופש ביטוי רב.

   כל משתתף ומשתתפת יניחו את הריבועים שלהם על גבי הסקאלה, בהתאם למידת חופש הביטוי שהם חווים בכל אחד מהמרחבים.
4. **דיון במליאה בהתייחס לפעילות והנחת הריבועים על הסקאלה:**

   א. באילו מרחבים אנו מרגישים שיש לנו חופש ביטוי רב יותר? מה מאפשר זאת?

ב. באילו מרחבים אנו מרגישים שחופש הביטוי שלנו מוגבל? מה גורם לכך?

ג. האם יש נושאים שקל לנו יותר להביע בהם את דעתנו, ונושאים שבהם קשה לנו לעשות זאת? מדוע? האם אנחנו תמיד אומרים את מה שאנחנו באמת חושבים, או שלפעמים אנחנו בוחרים לשתוק? מה משפיע על הבחירה שלנו?

ד. האם אנחנו מאפשרים לאחרים להביע דעות שונות משלנו? האם אנחנו מקשיבים גם לדעות שמכעיסות אותנו או שאיננו מסכימים איתן?

ה. באילו מצבים אנחנו עלולים לפגוע בחופש הביטוי של אחרים? האם אנחנו מודעים לכך?

ו. האם לכל אדם צריכה להיות אפשרות לומר כל דבר, בכל מצב? האם צריכים להיות גבולות לחופש הביטוי? מי קובע אותם ועל פי אילו שיקולים?

ז. מה נדרש כדי ליצור סביבה שבה כל אחת ואחד ירגישו חופשיים להביע את דעתם, גם כאשר היא שונה מדעת הרוב?

ח. האם נוכל לגבש הסכמה כיתתית שתבטיח את חופש הביטוי של כל חברי וחברות הכיתה בזמן השיעורים ובהפסקות? אילו כללים חשוב לכלול בה?

ט. האם לדעתכם יש מקום לאמנה בית ספרית בנושא חופש הביטוי, שתתייחס לכל באי ובאות בית הספר – תלמידים ותלמידות, מורים ומורות והנהלה? מה חשוב שתכלול?

סיכום

בסיכום הפעילות חשוב להתייחס לנקודות הבאות:

- ההבדלים שעלו במידת חופש הביטוי שהתלמידים והתלמידות חווים במרחבי החיים השונים, כפי שבאו לידי ביטוי במיקום הריבועים על המדד.
- הגורמים המאפשרים או מגבילים את היכולת להביע דעות, מחשבות ורגשות במצבים שונים.
- ההבדלים בין חוויותיהם של התלמידים והתלמידות וההבנה שחופש הביטוי אינו נחווה באותו אופן אצל כולם.
- הקשר בין הזכות להביע את דעתנו לבין החובה לאפשר לאחרים להביע את דעתם, גם כשהיא שונה משלנו.
- חשיבות יצירת מרחב כיתתי המאפשר לכל אחת ואחד להשמיע את קולם ולהרגיש שמקשיבים להם.
- חופש הביטוי אינו רק הזכות להשמיע את דעתנו, אלא גם האפשרות להישמע, לקבל יחס מכבד ולהביע עמדה שונה. הוא מחייב אותנו לאפשר גם לאחרים להשמיע את קולם, להקשיב להם ולכבד את זכותם לחשוב אחרת. מכאן שהאחריות לשמור על חופש הביטוי בכיתה ובבית הספר היא של כולנו.

טבלת עבודה – חופש הביטוי שלי

בכל אחד מהריבועים תארו מצב או אירוע מחיי היומיום שבו הרגשתם שאתם חופשיים להביע את דעתכם, מחשבותיכם או רגשותיכם, או לחלופין, מצב שבו הרגשתם מוגבלים או נמנעתם מלהביע אותם. כתבו או ציירו דוגמאות ספציפיות, והסבירו מה אפשר או מנע מכם להביע את עצמכם בחופשיות.

בכיתה חופש הביטוי שלי...	**בבית** חופש הביטוי שלי...
ברחוב חופש הביטוי שלי...	**בבית הספר** חופש הביטוי שלי...

הפעלה 9 : דרכים להתמודדות עם זכויות מתנגשות

מטרות:

- הכרת דרכים דמוקרטיות שונות להתמודדות עם סתירה בין זכויות.
- בחינת ההבדלים בין דרכי התמודדות דמוקרטיות שונות, מבחינת מידת התאמתן לעקרונות הדמוקרטיה.
- הבחנה בין דרכים דמוקרטיות לדרכים בלתי דמוקרטיות להתמודדות עם סתירה בין זכויות.

אמצעים:

- תמונות המבטאות מצבים של פגיעה בזכות או של הגנה עליה.
- גיליון בריסטול בגודל 50×70 ס״מ.
- למנחה: מומלץ לחזור למאמר בתחילת התוכנית המתייחס לסתירה בין זכויות.

מהלך הפעילות:

1. מפזרים על רצפת החדר תמונות שונות המבטאות מצבים של פגיעה בזכויות או של הגנה עליהן. כל תלמיד ותלמידה בוחרים תמונה המבטאת זכות החשובה להם במיוחד.
2. בסבב: כל משתתף ומשתתפת מסבירים מדוע בחרו בתמונה ומה חשיבותה של הזכות המוצגת בה עבורם.
3. מניחים במרכז החדר בריסטול ומבקשים מכל המשתתפים והמשתתפות להניח עליו את התמונות שבחרו, כך שכל התמונות ייכללו בשטח הבריסטול.

   מקציבים לקבוצה זמן לביצוע המשימה, ללא התערבות במהלך העבודה.
4. מתכנסים במליאה לדיון שיתקיים במספר שלבים:

א. מבקשים מהתלמידים.ות לתאר את התנהגותם ואת התנהגות חבריהם בעת ביצוע המשימה.

ב. מבררים לגבי הדרכים בהן נהגו בעת ביצוע המשימה, באמצעות השאלות הבאות (רצוי לרשום את התשובות על הלוח):

- האם התמונות של כולם נמצאות על הבריסטול?
- מי לא הצליח/הצליחה להניח על הבריסטול את התמונה שבחר?
- האם היו מי שהניחו את התמונות במרכז הבריסטול, והאם היו מי שנאלצו להניח אותן בשוליים?

דוגמאות לדרכי פעולה אפשריות:

- תלמידים ותלמידות שתפסו מקום באמצעות דחיפה והניחו את התמונות שלהם לפני האחרים.
- שני תלמידים או תלמידות שניהלו ביניהם שיחה ותיאמו ביצד לחלק את המקום על הבריסטול.

5. **דיון שקושר בין המשימה לבין מצבים של סתירה בין זכויות:**

- מבררים אם דרך הפעולה שבה נקטו במהלך המשימה דומה לדרך שבה נוהגים כאשר זכות החשובה לאחד או לאחת עומדת בסתירה לזכות של אדם אחר, בכיתה או מחוצה לה.
- בוחנים את הדמיון והשוני בין ההתנהלות במצב של סתירה בין זכויות לבין ההתנהלות במצב שבו קיים ניגוד בין רצונות של אנשים שונים, למשל במהלך משחק.
- דנים בנימוקים שהובילו לדרכי הפעולה השונות בכל אחד מהמצבים ומנסחים איזו דרך התמודדות נראית ראויה ומדוע.

<u>אפשרות נוספת לדיון:</u>

1. מבקשים מהתלמידים.ות לתאר מקרה בו הזכות שבחרו עמדה בניגוד לזכות אחרת של ילדים וילדות אחרים, או של מבוגרים ומבוגרות אחרים.
2. הכיתה תחולק לקבוצות בנות כחמישה משתתפים כל אחת. חברי כל קבוצה יאזינו לאחד המקרים המתוארים וינסו להחליט כיצד ראוי היה לנהוג במצב המתואר:
   - לוותר על זכותי.
   - לדרוש מהזולת שיוותר על זכותו.
   - להתפשר על מימוש חלקי של הזכויות.
   - למצוא דרך יצירתית לביטול הניגוד.
3. לסיכום: התלמידים והתלמידות יבחנו אם הצעתם ישימה וינסחו את מסקנותיהם מהתהליך.

סיכום

במהלך הפעילות, שבה התבקשנו להניח את התמונות המייצגות זכויות שונות על לוח משותף, התנסינו במצב שבו הרצון לממש זכות אחת עלול להתנגש ברצון לממש זכות אחרת.

דרך ההתנסות והדיון שבא בעקבותיה בחנו דרכים שונות להתמודדות עם מצבים כאלה, והכרנו שתי דרכים מרכזיות להתמודדות דמוקרטית עם סתירה בין זכויות:

- **פשרה ואיזונים** – בחינת הזכויות המתנגשות ומציאת איזון שיצמצם ככל האפשר את הפגיעה בכל אחת מהן.
- **חיפוש פתרונות יצירתיים** – שינוי המצב הקיים באופן שיאפשר לממש את הזכויות בלי לוותר על אחת מהן.

ראינו כי חשוב להימנע משימוש בכוח ומכפיית רצונו של צד אחד, ולפעול באמצעות הידברות, התחשבות בזכויות של אחרים וחיפוש פתרונות הוגנים.

לא תמיד ניתן למצוא פתרון שמספק את כולם, אך חשוב לנסות ולמצוא דרך שתאפשר לכל הצדדים לממש את זכויותיהם במידה המירבית

הפעלה 10 : על מי האחריות למימוש הזכויות

מטרות:

- בירור שאלת האחריות למילוי החובות הנדרשות לשם מימוש זכויות הילדים והילדות.
- בירור תפקידם ואחריותם של גורמים שונים – ילדים, חברים, מבוגרים ומוסדות – בהגנה על זכויות.
- זיהוי דרכים מעשיות שבהן ניתן לפעול למימוש זכויות ולמניעת פגיעה בהן.

אמצעים:

- דפים וכלי כתיבה.
- לוח גדול או בריסטול.
- פתקים צבעוניים.
- חוט צמר או חבל דק.

מהלך הפעילות:

1. מבקשים מהתלמידים והתלמידות לחשוב על מקרה שהתרחש בכיתה או בבית הספר, שבו חוו פגיעה באחת או יותר מזכויותיהם, או היו עדים לפגיעה בזכות של תלמיד או תלמידה אחרים. כל תלמיד ותלמידה יתבקשו לתאר את המקרה בקצרה בכתב, בלי לציין שמות.
2. הכיתה תתחלק לקבוצות בנות 5–6 משתתפים. כל אחד ואחת יציגו בקבוצה את המקרה שעליו חשבו. הקבוצה תבחר מקרה אחד ותכין המחזה קצרה המתארת את האירוע ואת הפגיעה בזכות.
אם אי אפשר לקיים את הפעילות בקבוצות, ניתן לשמוע את המקרים במליאת הכיתה ולאחר מכן לחלק את התלמידים לקבוצות לצורך הכנת ההמחזות.
3. חוזרים למליאה וכל קבוצה תציג את המקרה שהמחיזה. לאחר כל הצגה יתקיים דיון קצר:
   - איזו זכות נפגעה במקרה שהוצג?
   - מי היה יכול למנוע את הפגיעה?
4. המורה ביחד עם התלמידים והתלמידות יממיינו את המקרים שהומחזו לשתי קטגוריות:
   א. מקרים שלדעתם יש אפשרות ומחויבות של התלמידים המעורבים לקחת אחריות על מימוש הזכויות שנפגעו.
   ב. מקרים שלדעתם האחריות למימוש ושמירה על הזכויות היא של מישהו אחר (מבוגר, המערכת).
5. מבקשים מהתלמידים והתלמידות להציע דרכים שבהן הם ואחרים יכולים לקחת אחריות למימוש ושמירה על זכויות.
(לדוגמה: כתיבת אמנה כיתתית, הקמת ועד כיתה, שולחן דיונים וכו').

הצעה נוספת להמחשה – "כדור האחריות"

המורה תזרוק כדור לתלמיד או לתלמידה ותציג מקרה של פגיעה בזכות. מי שתופס או תופסת את הכדור צריכים לציין מי יכול לפעול במקרה הזה ומה הוא יכול לעשות, ואז להעביר את הכדור לגורם אחר שיש לו אחריות. חסרה אבחנה בין חובה לאחריות

כך, למשל, במקרה של תלמיד שמושפל על ידי חבריו:

- תלמידים אחרים יכולים להתערב ולא לשתף פעולה עם ההשפלה.
- מחנכת הכיתה יכולה לעצור את הפגיעה ולטפל במקרה.
- הנהלת בית הספר אחראית לקבוע מדיניות ולוודא שהיא נאכפת.
- משרד החינוך אחראי לקבוע הנחיות ולפקח על יישומן.

סיכום

על מנת לאפשר מימוש מרבי של זכויות הילדים היחידים בחברה יש להגיע להסכמה לגבי עמידה בנורמות ובחוקים שנועדו להגן על מימוש הזכויות האלו.

מימוש זכויות מחייב אחריות של גורמים שונים. גם לילדים ולילדות יש אחריות לכבד את זכויותיהם של אחרים ולפעול כאשר הם עדים לפגיעה, אך האחריות אינה מוטלת עליהם בלבד. למבוגרים, למוסדות ולמדינה יש חובות ואחריות להגן על זכויות הילדים ולהבטיח את מימושן. שמירה על זכויות מחייבת שיתוף פעולה בין כל הגורמים.

הפעלה 11: זכויות ילדים במלחמה

מטרות

- להציג את זכויותיהם של ילדים וילדות בזמן מלחמה ולבחון כיצד הן עלולות להיפגע במציאות של מלחמה.
- לאפשר לתלמידים ולתלמידות לשתף בחוויות ובתחושות מתקופת המלחמה, ולבחון אותן באמצעות מושג הזכויות.
- לפתח אמפתיה והבנה למציאות חייהם של ילדים וילדות במלחמה, בישראל ובמדינות השכנות, ולברר מי אחראי להבטחת זכויותיהם.

אמצעים

- טקסט העוסק בזכויות ילדים וילדות בזמן מלחמה
- טקסט עם הסעיפים הרלוונטיים מאמנת זכויות הילד הבינלאומי.
- בריסטול או לוח לריכוז הזכויות שיעלו בשיחה.
- פתקים בשני צבעים, לכתיבת זכויות וחובות.
- כלי כתיבה.

מהלך הפעילות

1. מתחילים בשיחה פתוחה על זכויות ילדים וילדות שנפגעות בזמן מלחמה. המשתתפים והמשתתפות מוזמנים לתת דוגמאות אישיות מהחיים שלהם. הזכויות שיעלו ירשמו ברשימה על הלוח או על בריסטול.
2. חלוקה לקבוצות עבודה קטנות. כל קבוצה מקבלת את הטקסט העוסק בזכויות ילדים ופתקים בשני צבעים. הם מתבקשים לפעול בהתאם להנחיות הבאות:
   - לקרוא את הטקסט העוסק בזכויות ילדים.
   - להוסיף זכויות שאינן מופיעות באמנה, ונראה להם שהן צריכות להישמר בזמן מלחמה – ולרשום כל זכות תירשם על פתק נייר אחד.
   - לאחר מכן לרשום את החובות הנגזרות מהן - כל חובה על פתק נפרד.
   - בסיום – להניח את הפתקים על רצפת הכיתה במרכז.
3. התלמידים והתלמידות מוזמנים ליצור זוגות או שלשות של פתקים של זכויות ושל החובות התואמות אותן. הם יכולים להציע דרך טובה יותר להבטיח את זכויותיהם, על ידי תוספת חובות, או על ידי צמצום שלהן.
4. דיון מסכם במליאה:
   - אילו זכויות של ילדים וילדות עלולות להיפגע במיוחד בזמן מלחמה?
   - האם זכויות הילדים והילדות נשמרות באותה מידה בכל מקום ובכל מצב?
   - האם יש זכויות שחשוב להקפיד עליהן במיוחד בזמן מלחמה?

- מי אחראי להבטיח את זכויות הילדים והילדות – המשפחה, הקהילה, המדינה או גורמים נוספים?
- מה אפשר לעשות כדי להגן על זכויותיהם של ילדים וילדות הנמצאים באזורי מלחמה, בישראל ובמדינות השכנות?

סיכום הפעילות

בסיכום מתייחסים לזכויות שעלו במהלך הפעילות, לאופן שבו מלחמה משפיעה על חיי ילדים וילדות ועל האפשרות לממש את זכויותיהם, ולקשר שבין זכויות לבין החובות והאחריות הנדרשות להבטחתן.

מדגישים כי גם בזמן מלחמה זכויות הילדים והילדות ממשיכות להתקיים, וכי האחריות לשמירה עליהן מוטלת על מבוגרים, מוסדות המדינה והקהילה, ועל גורמים נוספים האמונים על הגנת ילדים. החתירה לשלום היא מבין החובות הנגזרות על המבוגרים, על מנת למנוע את הפגיעה החמורה בילדים וילדות בזמן מלחמה .

טקסט לקריאה:

גם בזמן מלחמה – לילדים ולילדות יש זכויות[12]

מלחמה משנה את חייהם של ילדים וילדות. בישראל, מאז פרוץ מלחמת חרבות ברזל באוקטובר 2023, ילדים ובני נוער רבים נאלצו להתמודד עם מציאות חדשה וקשה: אזעקות ושהייה במרחבים מוגנים, פינוי מהבית, התרחקות מחברים ומסגרות מוכרות, הפסקות בלימודים, דאגה לבני משפחה ותחושות של פחד וחוסר ודאות.

המועצה לשלום הילד, שבדקה את מצבם של ילדים ובני נוער בישראל בתקופת המלחמה, מצאה כי המלחמה השפיעה על תחומים מרכזיים בחייהם, ובהם החינוך, הבריאות הנפשית והשימוש במרחב הדיגיטלי. ילדים רבים התקשו לשמור על רצף לימודי, נזקקו לתמיכה רגשית והתמודדו עם שינויים גדולים בשגרת חייהם.

כל אלה קשורים לזכויות של ילדים וילדות. לכל ילד וילדה יש זכות לחינוך, לבריאות, להגנה, לביטחון, למשפחה, למשחק ולפנאי. יש להם גם זכות להביע את דעתם ולהישמע בנושאים הנוגעים לחייהם. גם בזמן מלחמה הזכויות האלה ממשיכות להתקיים, ויש לפעול כדי לשמור עליהן.

ומה קורה לילדים ולילדות במקומות אחרים בעולם?

על פי דיווחי יוניסף (קרן החירום הבינלאומית של האו״ם למען ילדים), מיליוני ילדים וילדות ברחבי העולם חיים באזורים שבהם מתנהלות מלחמות. במקומות אלה ילדים עלולים לאבד את בתיהם, להיפרד מבני משפחותיהם, להיפגע מאלימות ולהישאר ללא מזון, מים נקיים או טיפול רפואי. בתי ספר ובתי חולים נפגעים, וילדים רבים אינם יכולים ללמוד או לקבל את הטיפול שהם זקוקים לו.

במלחמות שונות, ובהן באוקראינה, בסודאן ובעזה, ילדים וילדות מתמודדים עם סכנות ועם קשיים המשפיעים על חייהם ועל עתידם. גם כאשר המציאות שונה ממקום למקום, הצורך של ילדים בביטחון, בהגנה, במשפחה, בחינוך ובבריאות הוא משותף לכולם.

מי אחראי לשמור על זכויות הילדים בזמן מלחמה?

האחריות להגן על ילדים וילדות מוטלת על המבוגרים ועל הגורמים האחראים לשלומם: ההורים והמשפחות, המדינה, הרשויות, מוסדות החינוך והבריאות, ארגוני הסיוע וכל הצדדים המעורבים בלחימה. עליהם לפעול כדי למנוע פגיעה בילדים, לספק להם הגנה ומענה לצורכיהם ולאפשר להם להמשיך ללמוד, לקבל טיפול ולחיות בביטחון ככל האפשר.

גם בזמן מלחמה, זכויות הילדים והילדות אינן נעלמות. דווקא בתקופה כזאת חשוב במיוחד להכיר בזכויותיהם, להקשיב לקולם ולפעול כדי לשמור עליהן – בכל מקום בעולם.

---

[12]. **המקורות לטקסט: המועצה לשלום הילד – (2025) דוח *צעקת אמת*: זכויות ילדים ונוער במלחמת חרבות ברזל**. הדוח עוסק בהשלכות המלחמה בישראל, ובמיוחד בחינוך, בבריאות הנפש ובמרחב הדיגיטלי. לקריאת הדוח המלא.

דו"ח של יוניס"ף **UNICEF** (מאי 2026): *Bound by Humanity: UNICEF Protecting Children in Conflict*. 2026 / – דוח על הפגיעה בילדים במלחמות ברחבי העולם, לרבות פגיעה בביטחון, בבתי ספר, בבתי חולים ובשירותים חיוניים . לקריאת הדוח באנגלית.

טקסט לקריאה
הסעיפים העוסקים בהגנה על ילדים בזמן מלחמה והגנה מפני אלימות באמנה הבינלאומית לזכויות הילד

סעיף 38 – הגנה על ילדים במצב מלחמה

1. המדינות החברות מקבלות על עצמן לכבד ולהבטיח כי יכובדו כללים של חוק הומניטרי בינלאומי החלים עליהן במצבים של מאבק מזוין, והנוגעים לילד.
2. המדינות החברות ינקטו בכל צעד אפשרי כדי להבטיח כי אנשים שטרם מלאו להם חמש־עשרה שנים לא ייטלו חלק ישיר במעשי איבה.
3. מדינות חברות ימנעו מלגייס אדם שטרם מלאו לו חמש־עשרה שנים לכוחותיהן המזוינים. בבואן לגייס אנשים שמלאו להם חמש־עשרה שנים אך טרם מלאו להם שמונה־עשרה שנים, ישתדלו המדינות החברות לתת קדימות למבוגרים יותר.
4. בהתאם למחויבותן על פי החוק ההומניטרי הבינלאומי להגן על אוכלוסייה אזרחית במהלך מאבקים מזוינים, ינקטו המדינות החברות כל צעד אפשרי כדי להבטיח הגנה וטיפול לילדים הנפגעים על ידי מאבק מזוין.

סעיף 39 – שיקום ילדים שנפגעו ממלחמה

המדינות החברות ינקטו בכל האמצעים הנאותים כדי להבטיח שיקום גופני ופסיכולוגי ושילוב מחדש בחברה לילד שרוי במצוקה, בשל כל צורה של הזנחה, ניצול או התעללות, עינויים או צורות אחרות של יחס או ענישה אכזריים, בלתי-אנושיים או משפילים, או מאבקים מזוינים. שיקום ושילוב מחדש כאמור ייעשו בסביבה המטפחת את בריאות הילד וכבודו העצמי.

סעיף 6 – הזכות לחיים, להישרדות ולהתפתחות

1. המדינות החברות מכירות בזכותו הטבעית של כל ילד לחיים.
2. המדינות החברות יבטיחו עד מירב המידה האפשרית את הישרדות הילד והתפתחותו.

סעיף 3 – טובת הילד

בכל הפעולות הנוגעות לילדים, בין אם הן ננקטות בידי מוסדות רווחה ציבוריים או פרטיים, בתי משפט, רשויות מינהל או גופים תחיקתיים, תהא טובת הילד שיקול ראשון במעלה.

הסעיף מחייב להביא בחשבון את טובת הילדים גם בקבלת החלטות הנוגעות לביטחונם ולשלומם במצבי חירום.

סעיף 19 – הגנה מפני אלימות

המדינות החברות ינקטו את כל האמצעים המתאימים כדי להגן על הילד מפני כל צורה של אלימות גופנית או נפשית, פגיעה או התעללות, הזנחה או טיפול רשלני, ניצול או התעללות מינית, בעת היותו בטיפול הוריו או כל אדם אחר האחראי לו.

מקורות לקריאה נוספת ולהרחבה

- **אלף בית בדמוקרטיה – חינוך לדמוקרטיה בגיל הצעיר,** מאת: ניבי שנער זמיר, הוצאת מדרשת אדם 2004. (קיים במלאי לרכישה במדרשת אדם).

- **חינוך לאורח חיים דמוקרטי בבית הספר היסודי,** תוכנית מחודשת על בסיס הספר "אלף בית בדמוקרטיה" שגובשה כתוכנית לימודים שנתית מותאמת לכל שכבת גיל א'-ו'1; מאת: ניבי שנער-זמיר, יוסי מיכל, תמר גרידינגר, ד"ר אוקי מרושק-קלארמן. (קיים במלאי לרכישה במדרשת אדם).

- **אחריות המדינה לקידום זכויות ילדים**, מאמר מאת: השופטת, סביונה רוטלוי, https://hamishpat.colman.ac.il/wp-content/uploads/2018/12/אחריות-המדינה-בקידום-זכויות-ילדים.pdf

- הספר: **הזכות ה-12 - זכות הילד להישמע, ולהשתתף בחיי התרבות**, מאת: רינה יצחקי, 2015, הוצאת מנדלי מוכר ספרים.

- **"בשביל הזכויות"** - תכנית משרד החינוך, הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד, מאת: טובה בן ארי, מפקחת לחוק זכויות התלמיד, 2010.
https://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/465C7C8F-E129-48CE-8ACD-D62DB3179C61/113236/BishvilHazchuyotMay2010.pdf

- **אמנת זכויות הילדים** – אתר משרד החינוך "קטנים גדולים"
https://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/bigsmallpeople/AmanatZchuyotHayeladim/

- **אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד**, נוסח עברי, על פי תרגום רשמי של משרד המשפטים
https://meyda.education.gov.il/files/Pop/0files/Student-rights/amnat-zhuyot-yeladim.pdf

- **הספר: אני ילדה פוליטית – ספרות ילדים ואוריינות פוליטית בגיל הרך;** סלינה משיחה ותמר ורטה זהבי, הוצאת רסלינג; ספר דיגיטלי באתר **פסיק**

בבסיס הספר אני ילדה פוליטית עומדת ההנחה שפוליטיקה איננה רק ענין למבוגרים, שכן ילדות וילדים מפתחים אינסטינקטים פוליטיים מרגע לידתם. הם פוגשים את הפוליטיקה בחיים וגם בספרות: בטרור ובשלום, בעוני ובשפע, ביחסי הגומלין הפוליטיים בתוך המשפחה, בגן הילדים ובין חברים. ילדות וילדים אינם אדישים לפוליטיקה. הם מבטאים ידע, גישה אוהדת לפוליטיקה ואינסטינקט פוליטי היולי המשקף את היותם ילדים פוליטיים טרם היותם אזרחים בוגרים השותפים למערכת הפוליטית-מדינתית.
כדאי אולי להוסיף את הספר של ורטה -יכולנו להיות חברות .

נספח:
אמנת האו"ם לזכויות ילדים בשפה ידידותית לילדים
המינהל הפדגוגי, הפיקוח הארצי ליישום חוק זכויות התלמיד

מקור: https://meyda.education.gov.il/files/Pop/0files/Student-rights/poster-hebrew-convention-child-rights.pdf

אמנה היא הסכם בינלאומי, בין מדינות וארגונים בינלאומיים. המדינות החתומות על אמנת האומות המאוחדות לזכויות הילד מכירות בזכויות שונות המגיעות לכל ילדה וילד.
מדינת ישראל אישררה (כלומר, נתנה תוקף משפטי בינלאומי להסכם בין המדינות) את אמנת האו"ם לזכויות ילדים בשנת 1991.
זכויות נותנים ומקבלים. זכויות ילדים מאפשרות לקבוע את גבולות ההתנהגות הראויים בין ילדים לבין עצמם ובין מבוגרים, על כן גבול זכותו של האחד/האחת, היא זכותו של האחר/ת.

סעיף 1	מהו ילד? **ילד וילדה הוגדרו, לצורך האמנה, כאדם מתחת לגיל 18 שהוא "גיל הבגרות".** ייתכן שבמדינות מסוימות "גיל הבגרות" נקבע לפני גיל 18, ובמדינות הללו ילדים וילדות יוגדרו כילדים מתחת לגיל הבגרות הקבוע במדינתם. בכל מקום בו מצוינת המילה "ילד", הכוונה היא לילד וילדה.
סעיף 2	**המדינות החברות מבטיחות לשמור על זכויות הילדים שבתחומן, ללא הפליה וללא קשר לגזע, צבע עור, מין, שפה, דת, השקפה פוליטית, מוצא לאומי, אתני או חברתי, רכוש, נכות, לידה או כל סיבה אחרת הקשורה לילד ולהוריו.**
סעיף 3	**המדינות החברות מקבלות על עצמן להבטיח לילד הגנה וטיפול לטובת הילד, ביחד עם הזכויות והחובות של הוריו או של האחראים על הילד.** המדינות החברות באמנה מבטיחות לפקח על מי שאחראי לטפל ולהגן על ילדים, במיוחד בתחומי בטיחות, בריאות, מספר עובדים וכשירותם.
סעיף 4	**המדינות החברות מבטיחות לדאוג שזכויות הילדים בתחומן ישמרו וימומשו, על ידי חיקוק חוקים ואמצעים נוספים העומדים לרשותן, במסגרת שיתוף פעולה בינלאומי.**
סעיף 5	**להורים, ולפעמים על המשפחה המורחבת, יש אחריות על ילדיהם.** המדינות החברות יספקו הכוונה והדרכה בהפעלת הזכויות המופיעות באמנה.
סעיף 6	**לכל ילד וילדה זכות טבעית לחיים.** המדינות החברות אחראיות להבטיח, עד כמה שניתן, שכל ילד ישרוד ויתפתח.
סעיף 7	**המדינות החברות יבטיחו, שלכל ילד וילדה הנולדים בשטחן תשמר הזכות להיקרא בשם ולקבל אזרחות, ככל שהדבר יתאפשר, בהתאם לחוק.**
סעיף 8	**למדינות החברות האחריות לשמור על הזהות שניתנה לילד, כולל אזרחות הילד והקשר עם משפחתו.**
סעיף 9	**לילד זכות להתגורר בחיק הוריו ומשפחתו, אלא אם הוחלט על ידי המדינה כי עדיף שיופרד**

	מהם, כמו במקרים של התעללות או הזנחת הילד, או כשההורים חיים בנפרד וצריך להחליט איפה הילד יתגורר. אם הילד הופרד מהוריו, על המדינה לכבד את זכותו לשמור איתם על קשר, אלא אם כן הקשר יזיק לילד.
סעיף 10	**לילד זכות להכיר את הוריו, גם אם הם חיים במדינה אחרת.** המדינות החברות מתחייבות לאפשר איחוד בני משפחה המתגוררים במדינות שונות, ובתנאי שהמדינות חברות באמנה. לפעמים, ישנן נסיבות יוצאות מן הכלל שלא מאפשרות קיום קשר סדיר ורציף עם ההורים.
סעיף 11	**המדינות החברות יפעלו על מנת להגן על הילדים שבתחומן מפני העברה בלתי חוקית מחוץ לארץ.**
סעיף 12	**לילד זכות להביע את דעתו בחופשיות, והמדינות החברות מתחייבות לאפשר לו להשמיע את דעתו בכל עניין שנוגע לו בעצמו או באמצעות נציג שלו.**
סעיף 13	**לילד זכות לחופש ביטוי, כלומר לבקש, לקבל ולמסור מידע ורעיונות – בכתב, בדפוס, בעל פה, בצורת אמנות או בדרך אחרת שיבחר בה.** הזכות הזאת מוגבלת אם צריך לשמור על זכויותיהם של אחרים או לשמור על הביטחון הלאומי, הסדר הציבורי, בריאות הציבור, המוסר ועוד.
סעיף 14	**לילד זכות לחופש מחשבה, מצפון ודת.** הילד יוכל לבחור את אמונותיו, בעזרת ההורים שלו או האחראיים עליו. הזכות לתת ביטוי לאמונות של ילד תהיה מוגבלת מול הצורך לשמור על בטיחות, סדר, בריאות הציבור, המוסר וכן זכויות היסוד והחירויות של הזולת.
סעיף 15	**לילד חופש להצטרף לקבוצה או להקים קבוצה, כל עוד פעילות הקבוצה לא פוגעת בזכויות של אחרים.**
סעיף 16	**לילד זכות להגנה על הפרטיות שלו, על כבודו ועל שמו הטוב.** המדינות החברות התחייבו להגן על הילד כנגד הפגיעות הללו.
סעיף 17	**לילד זכות גישה למאגרי מידע ולחומרים ומידע שיעזרו לו מבחינה אזרחית, לימודית, חינוכית, חברתית ומוסרית.** המדינה תעודד ותסייע לילד לממש זכות זו.
סעיף 18	**המדינות החברות יעשו מאמץ להבטיח שכל ילד יגדל ויתפתח עם ההורים שלו או עם המבוגרים האחראיים עליו.**
סעיף 19	**לילד הזכות להיות מוגן מפני כל סוג של אלימות גופנית או נפשית, התעללות, הזנחה, ניצול או התנהגות אכזרית כלפיו מצד מי שאחראי לו.**
סעיף 20	**ילד שלא חי עם משפחתו, באופן קבוע או זמני, יהיה זכאי לקבל הגנה ועזרה מיוחדת של המדינה.**
סעיף 21	**לילד מאומץ או שחי במשפחה אומנת יש זכות להגנה וביטחון.** על המדינה לדאוג לילד כדי שיקבל טיפול טוב ויחיה בתנאים דומים לאלו בהם הוא חי קודם.
סעיף 22	**ילד שנאלץ לעזוב את ביתו ומשפחתו ולחיות במדינה אחרת יכול לבקש מעמד של פליט. לילד פליט הזכות להגנה ועזרה, יחד עם כל יתר הזכויות המופיעות באמנה זו.** המדינות החברות יעשו את כל שהן יכולות על מנת להבטיח כי זכויותיו של ילד פליט ישמרו וימומשו.

סעיף 23	**לילד נכה יש זכות לחיים מלאים והוגנים.** על המדינות החברות להעניק לו, ככל שניתן, טיפול מיוחד, סיוע ושירותי חינוך בהתאם למוגבלות שלו, יחד עם כל יתר הזכויות המופיעות באמנה זו.
סעיף 24	**לילד זכות לקבל טיפול רפואי ומידע בסיסי על בריאותו.**
סעיף 25	**לילד שנמצא תחת השגחה של המדינה יש זכות לפיקוח וביקורת תקופתית על הטיפול שניתן לו.**
סעיף 26	**לילד יש זכות לביטחון סוציאלי וסיוע מהמדינה אם צריך.** לדוגמא, ילד עני.
סעיף 27	**לילד יש זכות לחיות בכבוד, בהתאם להתפתחות שלו.** על ההורים שלו מוטלת האחריות לספק לו צרכים בסיסיים למחייה והמדינות החברות התחייבו לסייע להם, ככל שמתאפשר.
סעיף 28	**לילד זכות ללמוד בבית ספר יסודי בחינם**, והמדינות החברות התחייבו לשמור על זכות זו ולעודד אותו ללמוד במסגרת בתי הספר, בהתאם לגילו ורמתו.
סעיף 29	**לילד הזכות לחינוך, למימוש היכולות והכישורים שלו.** המדינות החברות התחייבו ללמד את הילד, במסגרת מוסדות החינוך, לפתח יחס מכבד לאחרים, ללמד אותו לחיות בשלום עם אחרים, לכבד את זכויותיהם ולנהוג באופן סבלני כלפיהם.
סעיף 30	**לילד זכות לשמור על המנהגים, השפה, הדת והתרבות שלו ולפעול במסגרתם.**
סעיף 31	**לילד זכות למנוחה, שעות פנאי, לעסוק בפעילויות משחק, נופש ותרבות המתאימות לגילו.**
סעיף 32	**לילד זכות להיות מוגן בפני ניצול כלכלי או מפני עבודה שעלולה לפגוע בו או להזיק לבריאותו או התפתחותו.** המדינות החברות התחייבו לקבוע גיל מינימום לעבודה, לקבוע עבודות שלא מסכנות אותו או את הבריאות שלו ולקבל תשלום לפי החוק.
סעיף 33	**לילד זכות להגנה מפני שימוש בסמים ומפני ניצול שלו בייצור וסחר בסמים.**
סעיף 34	**לילד זכות להגנה מפני ניצול מיני ותקיפה מינית.**
סעיף 35	**לילד הזכות להגנה מפני חטיפה, מכירה או סחר בו.**
סעיף 36	**לילד זכות להגנה מפני כל סוג של ניצול הפוגע ברווחה שלו.**
סעיף 37	**המדינות החברות התחייבו שלא לענות ילד, או להטיל עליו עונש מוות, או מאסר עולם בלי אפשרות שחרור, או לשלול ממנו את החופש.** אם נשלל מילד החופש על ידי מעצר או מאסר, זה יהיה רק האפשרות האחרונה, לפרק הזמן הקצר ביותר שניתן, ינהגו בו באנושיות ובכבוד, ותהיה לו הזכות לשמור עם משפחתו על קשר (אלא אם כן טובתו של הילד לא מאפשרת קשר עם המשפחה). לילד שהחופש נשלל ממנו תהיה זכות לעזרה משפטית או סיוע מתאים אחר.
סעיף 38	**לילד זכות להגנה במצב מלחמה.** המדינות החברות קיבלו על עצמן לכבד ולהבטיח, ככל שניתן, כי ילד מתחת לגיל 15 לא יגויס למלחמה או מאבק.
סעיף 39	**לילד שעבר הזנחה, התעללות, עינויים או ענישה משפילה הזכות לקבל סיוע ושיקום על מנת שישתלב חזרה בחברה.**

סעיף 40	**לילד שעבר על החוק יש זכות לסיוע משפטי, עד הגיל שקבוע בחוק במדינה שבה הוא חי יש לו פטור מאחריות פלילית.**
סעיף 41	**האמנה לא תוכל לפגוע בהוראות וחוקים שבמדינה שיכולים להיות טובים יותר לילד.** החוקים האלה צריכים לחול קודם.
סעיף 42	**לילד זכות לדעת מהן הזכויות שלו ובמי ניתן להיעזר אם פוגעים בהן.**
סעיפים 43–54	הסעיפים הללו מסבירים כיצד המדינות החברות וארגונים בארץ ובעולם צריכים לפעול כדי שילדים וילדות ידעו את זכויותיהם ואת הדרך לממש אותן, וגם כדי שההורים שלהם והמבוגרים באופן כללי ידעו על הזכויות שלהם ויעזרו להם על מנת לממש אותן. המדינות החברות באמנה צריכות לתת דין וחשבון לאו"ם על ההתקדמות ביישום האמנה.

האתרים המופיעים בפוסטר: www.unicef.org.il | www.education.gov.il/zchuyot